

**ITINERARI[I] || ITALIAE || RERVMQ. ROMANARVM || LIBRI
TRES ||**

Schottus, Franciscus

Antverpiae, 1600

Itinerarii Italiae Liber I. Per Galliam Cisalpinam, Picenum, & Latium. Iter
Venetiis Mediolanvm Versvs. Et Inde Romam. E Steph. Pighij Hercule
Prodicio.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-70633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-70633)

25
O
ITINERARIUM

ITALIAE LIBER I.

*Per Galliam Cisalpinam, Picenum,
& Latium.*

ITER VENETIIS

MEDIOLANVM VERSVS.

ET INDE ROMAM.

E Steph. Pighij Hercule Prodicio.

VENETIAE.

Ominicanorum hinc est monasterium, aedificiorum structura pulchrum: ubi templum marmoreis statuis, excellentibusque picturis ornatissimum. Sunt & opulentissima quaedam xenodochia, & alia insignia diuitiis, & nobilium marmorum raritate conspicua Diuorum templa: quae ingentes eius urbis opes testantur, & eandem non minus, quam rarae & preciosae gemmae regiam coronam auream decorant. Vectus per liquidas urbis plateas, videbis magnificentissima aedificia marmoreis parietibus, columnis, statuis, atque picturis pulcherrimis ubique splendida: nobilium familiarum & Principum Senatorum palatia, diuitiis, ornamentisque omnibus affatim instructa. Videas in Palatio Grimani, olim Patriarchae Aquileiensis, plurimorum Caesarum, Heroumque veterum pulcherrimas statuas, & effigies

effigies ex ære, & marmore Parii plurimas; deorum item simulachra & signa varia, nō minoris artificij, quā precij, Ioues, Bacchos, Pal-lades, Veneres, Mercurios ex ære Corinthio, Fortunas, Genios, ac Cupidines, idolaque pre-ciosis è metallis cælata. Quarum rerum anti-quissimarum excellentem copiam partim Ma-rinus Grimanus Cardinalis, ac eius patruus, in-geniorum sui sæculi Mæcenæ alter; partim ipse ex diuersis Græciæ atque Italiæ locis sibi com-pararunt. Multa ex florentissimæ quondam Romanorum coloniæ Aquileiæ ruinis, quam barbarus Hunnorum rex Athyla funditus dele-uerat, sunt effossa, atque eò translata per dictos Grimanos patriarchas antecessores. Inter quæ repperias in propylæo Palatij plura statuarum puluinnaria marmorea elegantissimè cum suis titulis exsculpta, atque etiam deorum aras vo-tiuas, è quibus iuuabit imprimis enotare vota prischorum Beleno deo facta, quadratis aris inscri-pta; quem Aquileienses olim summa cum ve-neratione tanquam tutelare numen vrbis co-luisse, apud Herodianum, & Iulium Capitoli-num legitur. Hic enim, vbi Aquileiam à Ma-ximino Cæsare obsessam, ac frustra oppugna-tam refert, ait eius legatos in urbem non ad-missos fuisse; *Menophilo & Crispino consulari-bus viris auctoribus, eò quòd scirent deū Belenum per aruspices spondisse, Maximinum esse vin-cendum. Vnde etiam postea Maximini occisi mi-lites iactasse dicuntur, Apollinem contra se pu-gnasse; nec illam Maximi, aut senatus, sed deo-rum esse victoriam. Nec discrepat Herodiani historia, qui libro octauo de eadem re in hunc ferè modum scribit. Crispinus ad bellum au-dacter sustinendum aruspicum etiam responso, qui leta nunciabant, dicebatur animatus. Nonnulla*

quoque oracula ferebantur patrij cuiusdam numi-
nis victoriam promittentia. Belemum deum vocant
indigena, magnaque cum religione colunt, Apol-
linem interpretantes: cuius quoque speciem pro
urbe ipsa pugnans sibi visam in caelo quidam
è Maximini militibus affirmabant. At in He-
rodiani exemplaribus perperam vocari Belem,
adducor ut existimem; quòd Iulio Capitolino
ararum dictarum tituli votiui summa fide di-
gni astipulentur, & Belemum, vel Belinum appellēt.
Eos autem titulos studiosorum antiquæ histo-
riæ in gratiam hinc adicere non pigebit, quos
affirmare meritò poteris, singulis aureis chario-
res singulos te habere.

*In aræ marmorea
quadrata.*

BELENO.
MANSVETIVS
VERVS
LAVR. LAV.
ET. VIBIANA
IANTVLLA
V. S.

Rursus in alia oblonga.

APOLLINI
BELENO. AVG.
IN HONOREM
C. PETTI. C. F. PAL.
PHILTATI. EQ. P.
PRAEF. AED. POT.
PRAEF. ET. PATRON.
COLLEGIORVM
FABR. ET. CENT.

DIOCLES. LIB.
DONVM. DEDIT
L. D. D. D.

In alia.

BELINO. AVG.
SACRVM
VOTO. SVSCEPTO
PRO. AQVILLIO
C. F. POMP. VALENTE
III. V. I. D. DESIG.
PHOEBVS. LIB.
V. S. L. M.

In alia.

BELENO
AVG. SACR.
L. CORNELIVS
L. FIL. VELL.
SECVNDIVS
AQVIL.

EXOC.

EVOC. AVG. N	IIIIII. VIR. AQVIL.
QVOD. IN. VRB.	L. D. D. D.
DONVM. VOV.	<i>Item in alia.</i>
AQVIL	BELINO
PERLATVM	SEX
LIBENS. POSVIT	GAESERNIVS
L. D. D. D.	FAVSTVS
<i>In alia.</i>	IIIIII. VIR
	V. S. L. M.
BELIN. AVG.	<i>Ibidem in alia paucis</i>
IN. MEMOR.	<i>litteris.</i>
IVLIOR.	FONTI. B.
MARCELL. ET	<i>In alia tribus lateribus</i>
MARCELLAE. ET	<i>inscripta.</i>
IN. HONOREM	VI. DIVINAE
IVLIARVM	SACRVM
CHARITES. ET	C. VETTIVS. C. E.
MARCELLAE. FILIAR.	CAVOLVS
ET. LICIN. MACRON	
IUNIOR NEPOTIS	
C. IVL. AGATHOPYS	

Has aras Aquileia ex fano Beleni translatas esse Patriarcha Grimanus affirmat.

Quaedam alia magnifica urbis aedificia visenda non adeo procul distita. nempe xenodochia sumptuosa, aedesque sacrae, opulenter admodum instructae. Et spectandae sunt illustrium civium stanae equestres & pedestres, publico sumptu positae diuersis in locis; eorum videlicet, qui vel domi prudenter, vel militiae fortiter cum potestate rempublicam administrarunt. Inter quas est celebris illa colossea equestris inaurata Bartholomei Coleonij militari gloria pernobilis, ac Imperatoris sui temporis primi; quam Veneti publica impensa, meritorum virtutis ac fidei singularis ergo, pro aede Diuorum Ioannis & Paulli

& Paulli in area, cum elogio rerum ab ipso bene gestarum in alta basi erexerunt. Cuius viri egregia gesta, tam propter audaciam fortitudinemque, quam propter ingenij mirificam dexteritatem, Corius, Sabellicus, & plures præterea historici literarum monumentis prodiderunt.

Visuntur Palatij Ducis Venetorum loca regis opibus, & Asiatico luxu referta; & inter alia celebratur magna porticus armamentarij Palatini, quæ nisi magnis principibus aduenis aperiri ac ostendi solet. Est autem telorum ac armorum omnis generis ornatissimorum copia plenum, atque opulentia summa mirabile. Videns tot thoraces, galeas, scuta, cassides, ocreas, clypeos; item baltheos, gladios, hastas, lanceas, multipliciaque tela picturis encausticis, auro, argento, gemmisque splendida, & insigni cælatura decora; non gregariorum militum, sed imperatorum, ducum, & præfectorum centurias aliquot ex illo armamentario instrui dignè, & armari posse, dixeris.

Hic spectantur comitia & concilium publicum, quod in atrio magno & spatio ibidem haberi solet. Utque cognoscas rationes suffragiorum, quibus inter patricios creantur magistratus, & dispensantur reipublicæ beneficia: apud ducem utrinque in lateribus sedent primores magistratum, xviri, præcognitores, quos Sapientes magnos appellant, & qui Duci à consiliis sunt: reliqua patriciorum multitudo in subselliis per totum atrij spacium. *Consilium magnum* vocant hæc comitia, ad quæ nemo admittitur, nisi genere patricius, & qui ætatis annum xxv. excesserit. Taciti ineunt suffragia cum calculis seu globulis argenteis, quos discurrentes per subsellia distributores singulis diuidunt, alij deinde collectores in vasculis lignis

gncis

gncis vno ore angusto, quo manus inferi potest, & inferius in binos loculos diuisis colligunt. Quo fit, vt ipsi ignorent collectores, an in dextrum vel sinistrum loculum ponat calculum suum, & an probet vel improbet magistratum creandum suffragator. De hac verò comitorum ratione cum alij plures doctè & accuratè scripserint, ne nimis longi hîc simus, studiosum eius cognitionis lectorem ad illos remitto, qui de *Republica Veneta* ex professo scripserunt. Latius enim omnia hîc repetere, minus operæ precium videtur.

Hinc descenditur in forum, vbi videtur augustum D. Marci templum sumptu & artificio mirabile; quod quidè amplissimum, ac ex marmore nobili constructum est. Pavimentum ex porphyreticis, Laconicis, Thasiis, Ophiticis, aliorumque preciosorum marmorum lapillis ressellatum, ac varietate colorum resplendens picturas egregias, & insignia emblemata representat vbique spectantium oculis, quæ curiosa ingenia diuersis coniecturis exercent. Inter quæ nonnulla dicuntur esse Ioachimi Abbatiss Sanctorij inuenta, vaticiniis olim ante aliquot secula clari, quibus rerum Italianarum mutationes quasdam prænunciatas fuisse volunt quidam. Quemadmodum interpretantur duos cristatos gallos vulpem dilanantes significasse duorum regum Galliae victorias de Ludouico Sfortia Mediolanensi Principe. Præterea per leones opimos & pingues ex aquis procedentes, rursus per alios macilentos in terra procumbentes, ipsum significasse tradunt Venetæ reip. (cuius insigne leo Euāgelistæ est) fatum atque conditionem: Maritimis videlicet commerciis opulentam, bellisque navalibus potentem ac felicem: è cōtra relicto mari, ad continentis dominatum, terrestresque expeditiones

nes

nes conuersam, infelicem, ac imbecillem mox futuram. Parietes templi seu basilicæ marmoreis tabulis varietate colorum pulcherrimis sunt incrustati. Ad læuam duæ albæ coniunctæ sunt ex vno trabe marmoris sectæ, in quarum commissura lineis nigricantibus natura ludibunda tanto artificio viri effigiem expressit, vt omnibus industriose depicta videatur, & eius tanquam miraculi mentionem fecerit Albertus Magnus in suis Meteoris. Testudinem templi sculpturis atque picturis ornatam sustinent triginta sex solidæ columnæ ex vario marmore, & plures ex Phrygio pulcherrimæ, crassæ per diametrum pedes duos. Tectum quinque hemispheriis plumbo vestitis constat. Frons autem, qua parte ex foro quinque æreis portis patet aditus in templum, à solo ad fastigium vsque Græcanico opere cum emblematis inaurata est, crebræque per ordines eminent Diuorum statuarum ex marmore perinsignes. In huius frontis supercilio, supra mediam portam maiorem miræ venustatis quatuor equi ex ære Corinthio inaurati vnus quadrigæ antiquæ iusta statura ac magnitudinæ viuorum equorum exornant ingressum.

Ad augustum hoc Diui Marci templum asseruari aiunt Card. Bessarionis Nicæni, bibliothecam, optimis Græcis libris refertam; ex qua multa præclara opera exierunt.

Ascenditur etiam per gradus aliquot marmoreos in summi delubri penetralia, *Chorum* nunc vocant, quod ibi sacerdotum multitudo canentium, dum res diuinæ peraguntur, conueniat; & imprimis hinc spectanda aræ maioris tabula Constantinopoli delata olim, & ex auro puro argentoque fabricata, ac artificiosa figurarum cælatura, multisque inæstimabilis precij gemmis, & margaritis exornata, quam nemo non
vehe-

vehementer admiratur. Aram istam tegit testudo quaquaversum in crucem fornicata, atque tota ex marmore ophitico pulcherrimo Tiberiano fulcita quaternis columnis ex Pario marmore, quæ circumquaque signis cælatæ veteris ac noui testamenti historias repræsentant. Post aram, apud sacratissimi corporis Christi ædiculam quatuor nobilissimæ columnæ ex alabastrite vitri ferè instar perlucidæ mirum in modum resplendent. Hæc, aliâque rara ad libitum in templo considerantur.

In Sacratio, D. Marci thesaurus custoditur, quò ingredi datur è dextra basilicæ parte per portam sublimem opere tessellato elaboratam auro coloribusque, visunturque ibidem effigies diuorum Dominici atque Francisci, quas fama est, Ioachimum Abbatem prædictum, multis annis, antequam hi sancti viri in terris nascerentur, in eo opere effingi curauisse. aperitur deinde thesaurus ingens, stupendæque prorsus opes diuitiarum: atque ostenduntur diuorum imprimis imagines, coronæ ex auro plurimæ, atque capita cum pectoribus humanæ magnitudinis ex auro item puro fabrefacta, gemmis ac margaritis preciosissimis exornata. Visuntur carbunculi, adamantes, smaragdi, topazij, chrysolithi, hyacinthi, ac vniones miræ magnitudinis, ac precij incredibilis. Item cochleæ, cymbæ, pateræ, ac vasa potoria, ex onyche, iaspide, & achate, multiplicia. Monstratur donaria magnorum Principum excellentissima, monocerotum duo cornua procera, & vnum breuius; pyropus seu carbunculus ingens à Dominico Grimano Cardinale thesauro huic illatus; item vireus ex preciosissimis gemmis, quem olim Vercassanes Persarum Rex Venetis dono misit. Spectatur etiam mythra solemnis, quæ noui Ducis capiti, cum inauguratur, solet imponi; quam-

quamque festis maioribus in publicum prodiēs gestat. Est autem valde conspicua limbis, & clavis aureis, gemmisque nobilissimis plena, habens in apice precij inæstimabilis carbunculum. Quid referam sine numero videndos ex auro, argentoque cælato calices, cantharos, thuribula, candelabra, guttos, ac pelues, aliaque vasa rei diuinæ in usum pulcherrimè fabrefacta? Longum esset enumerare singula. Poëtæ igitur non indocti verbis finem his imponere satius erit:

*Innumeros calices hic, aurea vasaq; cernes
Apta ministeriis, v sibus apta piis.
Ac plures chlamydes gemmis auroq; rigentes,
Quàm quot luciferos integer annus habet.
Mollia pratereo, qua Seres vellera quondam
Nère, sed Ausonides iam didicere nurus.
Nec refero tinctas concha Sydonide vestes,
Nemo sacerdotum quas numerare potest.*

Iuxta basilicam S. Marci ex quadrato lapide exstructa est turris æquilatera, quaquaversum lata pedes amplius quadraginta, non basilicæ contigua, sed intervallo pedum LXXX. separata. Eius fundamenta subterranea pluris, quàm turrim ipsam à solo constitisse, Sabellicus auctor est. Sublime fastigium tegulis æneis inauratis tectum est, quod sole splendente quàm longissimè ab Istria Liburniaque nauigantibus conspicitur. Ascenditur per scalas lapideas concaemeratas, quæ per interiores turris parietes cochleatim circumambiendo exurgunt sensim ad cacumen usque. Pulcherrimus est è turre summa vndequaque prospectus, primùm in urbem ipsam ex multis insulis conflam, & pontibus magna ex parte connexam. Monstrantur hic sex vrbis regiones, vici, fora, templa, cœnobia,
& alia

& alia ædificia publica insignia. Item insulæ exiguæ circum urbem in ipso stagno sparsim iacentes permultæ, quæ monasteriis, templis, ædificiis, ac hortis pulcherrimis excultæ sunt. In nonnullis etiam oppida quædam & coloniæ vetustæ Aquileiensem, Vicentinorum, Opiterginorum, Concordiensium, Atestinorum, Altinatum, aliorumque vicinorum populorum, qui Hunniacis temporibus sæuiente per Italiam Athyla, in hæc æstuarium veluti in loca tuta commigrarunt. Apparet à fronte litus incuruum instar arcus, per xxxv. circiter milia pelagus Adriaticum excludens, & beneficio naturæ stagnis præstructum ad tutelam urbis, atque tot insularum contra fluctus, & furibundi maris violentiam: Ostiis quinque tamen exiguis interruptum est, quæ parvis nauigiis, ac aquis marinis viam, ac aditum in stagnum præbent. Videntur portus profundissimi, Clodianus, ac Meduacus, castellis & propugnaculis ita muniti, ut classes ingentes, cum volunt, excludant facile. Patescunt ultra pelagus à fronte & à sinistris Carnorum Alpes, & Istriae promontoria; à dextris Apennini ante iuga Gallia Cisalpinae plana fructifera, Euganei que colles nobilissimi cum Athesis, & Eridani ostiis. Denique à tergo rursus Noricorum, ac Rhetorum Alpes niuosæ.

Mox videas celeberrimum D. Marci forum, sumptuosis ædificiis vndique clausum, à fronte mirabili illa basilica D. Marci, & è regione D. Geminiani æde marmorea; latera exornant magnificæ palatiorum structuræ cum splendidis porticibus, & mercatorum, artificumque variis tabernis. Videas ibi diuersissimos hominum amictus, audias varias linguas in tanto multiplicium nationum concursu; uti orbis, non urbis esse forum quispiam non ineptè diceret.

Itaque

Itaque Germano cuidam poetæ attonito elegantes istos versus extrudit eius fori admiratio :

*Si placeat varios hominum cognoscere cultus,
Area longa patet sancto contermina Marco,
Celsus ubi Adriacas Venetus leo despicit undas.
Hic circum gentes cunctus è partibus orbis
Æthiopus, Turcos, Sclauos, Arabesq; Syrosque,
Inueniesq; Cypri, Creta, Macedumq; colonos,
Innumerosq; alios varia regione profectos.
Sape etiam nec visa prius, nec cognita cernes.
Qua si cuncta velim tenui describere versu,
Hic omnes citius nautas, celeresq; phaselos,
Et simul Adriaci pisces numerabo profundi.*

In capite fori, quod littus maris spectat, monstrantur ex solido marmore Phrygio binæ columnæ peringentes, è mari venientibus nautis à longè conspicuæ; in quarum vna D. Marci Venetorum, alati nempe leonis, insignia inaurata visuntur: in altera D. Theodori statua inaurata posita est. In ipso intercolumnio de noxiis condēnatis supplicia sumuntur. Allatas simul tres eiusdem magnitudinis ferunt onerariis nauibus è Græcia Sebastiano Gianio Duce, ante annos quadringentos, earumque vnā vi ponderis, dum è nauibus extraherentur in terram, ruptis architectorū instrumentis, in aquas decidisse, & in fundo adhuc cerni posse tradunt: alias duas ad caput fori Marciani, vbi nunc conspiciuntur, modico interuallo erectas fuisse ingenio Langebardi cuiusdam architecti, validis rudētibus nouis è sublimi demissis, & aqua madefactis. Qui dum sese contraherent, & pondus vi sua sensim subleuarent; alios siccos breuiore semper spacio subiectos, & aquis item irrigatos fuisse: eoque modo paucis diebus opus

B

CONTI-

continuando, moles illas ipsum erexisse dicunt. Addunt, non aliud architectum industriæ præmiū postulasse à republica, quàm vt aleatoribus in eo intercolumnio ludendi impunè libertas semper esset. An verum sit, ignoro; fama in medio, & fides penes lectorem libera maneat; hoc constat quidem, scholam nebulonum aleatoriam sub iis columnis assiduam, & frequentem videri.

Naugio proficisci licet Muranum, ad videndum officinas vitriarias. Quæ insula distat ab vrbe passus plus minus mille. Eam verò tradunt Altinates, & Opiterginos Hunnicis temporibus primū occupasse. Nunc autem vrbs in formam exulta est, ciuili populo frequens, atque templis pluribus, ædificiorumque splendore nitens. Horum denique cultissimorum amœnitate vrbi cuius neuiquam cedit.

In D. Petri martyris cœnobio, luculentæ ædificato, eius templi picturas elegantes, bibliothecam præclaram, voluminibus multis refectam perlustra; atque etiam hortos sumptuosos nobilium Venetorum artificiosis fontium scaturiginibus elaboratos, & excellentium rariorumque fructuum plantis variis plenos.

Intra deinde insignium vitrariorum tabernas, vbi videas qua ratione candentem materiam è fornacibus depromptam, ferreis fistulis adhaerentem, artifices vel vno vel altero flatu in calices, pateras, aut in quam velint poculi formam magnitudinēque mira dexterritate confestim reducant. Varietate profectò, tum artificio, ac materia exquisita, exuperant hæc Muranensia quàm longissimè cetera totius orbis vasa vitrea: atque imitantur tam claritate perspicua, quàm splendore crystallum naturale, vt meritò *crystallina* vocentur.

tur. Artifices etiam indies ornamenta aë-
ua, rationesque ad antiquitatis imitationem
variè figurandi præstantiores excogitant, colo-
res quoscunque mirabili industria reddunt, au-
ro, argento, cælatura, signis, ac gemmis exor-
nant; & aqua candentem intingendo materiam
pocula faciunt, quæ prorsus ex tenerrima gla-
cie sua spontè concreta videntur, & quæ in æstu
algorem intuentibus excitant. Et tincturæ qui-
dem genere imitantur veterum hæmatina,
murrhina, Obsidiana hyacinthina, ac sapphi-
rina vasa potoria nō tantum, sed & escaria om-
nis generis capacissima. Quæ quidem historia-
rum encausticis tam eleganter adornant, ut
Plinium ipsum, si reuiuiscens ea videret, obstu-
pescerent; meritoque is iudicaret, aureorum,
argenteorumque præcia atque vsum, nisi fragi-
lia essent, hæc diminuere posse.

Transeas hinc in insulam D. Georgij
quingentis circiter ab vrbe passibus è regione
D. Marci positam, ut videas sumptuosissimum
eius loci monasterium, templo marmoreo, ele-
gantissimaque ædificiorum structura celebre:
atque ædis sacræ tabulas, statuas, donaria amplif-
sima, sepulchra ducum, ac principum; item cœ-
nobij longissimas porticus, atria, cœnacula, cu-
bicula, bibliothecam instructam, nec non hor-
tos excultos, & admodum spaciosos perlustres.

Naualia in primis spectanda, *Arsenalem* nunc
vocant locum, quasi *artem naualem*, quod arte na-
ues ibi struantur. Insula est vrbis angulo con-
tigua versus orientem, & Adriatici maris por-
tus amplitudine duorū miliarium in circuitu,
fossis ac muris vndique validis munita, & cum
oportunis ad custodiam turribus. Diuisa est
per regiones suas, atque artificum operariorum-
que diuersas tabernas atque officinas oportunis
quasque locis dispositas complectitur. *Qua-*

dringentorum hominum labore continuo naues, machinas, atque instrumenta omnis generis bellica perpetuò ædificari affirmant: quorum stipendia in hebdomadas singulas ad mille ducentos aureos æstimantur.

Monstratur in fabrûm tignariorum amplissima regione, quo pacto materia ad classem, nauesque præparetur, adapteturque. vt adustione spondas, & costas incuruent; malos, antenas, remos, ac tonfas vt leuigent; quomodo fiât trochleæ, pontes, anthiæ, corbitæ, machinarum bellicarum rotæ, ceteraque naualia instrumenta, quæ in diuersis locis singularim fabricabantur. In Vulcaniis fabrûm ferrariorum officinis videas formari gyganteas tormetorum bellicorum moles, graues æneas fistulas, & prælongas; tubos vastos, atque immanes globos ferreos: cudi ponderosas anchoras, item harpagones, falces, catenas, coruos, bellicosque nauales apparatus varios. In Tana, quæ restionum, aut calostrophorum est magna regio, immensas rudentum & camelorum spiras admireris; perlustras, vt protoni, pesmata, & hyperæ intorqueantur, aliaque velorum, antennarumque retinacula. Per armamentaria diuersa telorum omnis generis plena, quibus instrui vel naumachia posset, ostentantur insignia à Turcis, atque piratis capta, & hostium spolia, manubiæque insignes ad Naupactum nauali prælio captæ, anno Christianorum 1571. Transitur deinde in velariorum, vel vt Græcè potius dicam, histiorrhaphorum domum, vbi tabulatis in pluribus cernuntur mulierum ac puellarum aliquot centuriæ assiduo labore vela consuētium, vel resarciētium. In naualis ipsius meditullio multæ porticus miliaria, & per amplæ ex tabulatis extructæ sunt, sub quibus rostratæ, ac longæ naues circiter ducentæ, præter minora nauigia

uigia

nigia infinita, stantes in hermatibus siue ponti-
 bus, seruantur à pluuiarum ac tempestatum in-
 iuriis, ex aquis dumtaxat subductæ, & ad om-
 nem occasionem nauigationis paratæ. Inter
 has ostenduntur prætorix quinqueremes, aliæ-
 que triremes laceræ, ac globis ferreis traiectæ
 singulari victoria nauali ad Naupactum capte;
 nec non Imperatorix And. Venerij qui in eo
 prælio cecidit. Conspicitur & thalamegus in-
 aurata, & sculpturis picturisque insignibus ex-
 ornata Ducis Veneti, quam *Buciantum* propter
 magnitudinem nominant: hac festiuis dumta-
 xat diebus euehitur, ac imprimis dominicæ
Ascensionis solemni die; quando magna cum
 pompa, splendidoque procerum comitatu ex
 vrbe ad Adriatici maris præcipuum portū pro-
 ficiscitur, vbi certis cum cæremoniis Thetidæ
 sponsaliorum arram, annulo aureo mari inie-
 cto, soluit. At verò mireris nuper resectos ma-
 gnis impensis muros, ac turres, aliæque vicina
 ædificia; quæ sub exortum postremi belli Tur-
 cici, fraude, vt plures suspicantur, hostili, con-
 iecto in sulphurei pulueris tormentarij dolia in
 turribus condita incendio, conflagrarant.

IN VENETIARVM VRBEM
IACOBVS SANNAZARIVS.

Viderat Hadriacis VENETAM Neptunus
in undis

Stare urbem, & toto ponere iura mari:

Nunc mihi Tarpeias quantumuis Iuppiter, arceis

Obijce, & illa tui moenia Martis, ait.

Si pelago Tibrim præfers, urbem aspice utramque:

Illam homines dicas; hanc posuisse Deos.

DE VENETORVM SIGNIS.

Idem.

Romanas Aquila postquam liquere cohortes,
Magnanimus turmas ducit in arma leo.

De Hexasticho illo Epigrammate in Sannazarij vita refert Io. Bapt. Crispus, auditum à se ex Ald. Manutio Pauli F. à Senatu P. Q. Veneto, pro singulis versibus singulos centenos aureos, honoris gratia, dono accepisse: maiore sane liberalitate quam ab Alexandro Magro affectus Cherilus poëta minimè malus, qui, teste Flacco, pro bonis versibus:

Rettulit acceptos regale numisma Philippos:
nam & pro malis colaphos abstulisse aiunt, si antiquis eiusdem Horatij interpretibus fides habenda. Maiore adhæc usus beneficentia, quam M. Antonius Caracalla Rom. Imp qui Oppiano suauissimo poëtae pro singulis versibus siue ferarum naturam, siue piscium, in *κωνηγετικαῖς καὶ ἀλιευτικαῖς* describeret, singulos donauit aureos. Tales si Mæcenates nostra ferrent sæcula, non deessent, ut ille canit, Marones. Ceterum VENETAM urbem idem Synce- rus lib. 111. Elegia 1. ad Fredericum Ferdin. Regis F. sic pradicat.

*Quis rursus VENETAE miracula proferat urbis,
Vna instar magni qua simul Orbis habet?
Vna Italiam regina, alta pulcerrima ROMAE
Aemula, qua terris qua dominaris aquis.
Tu tibi vel Reges ciues facis, ô decus, ô lux
Ausonia, per quam libera turba sumus.
Per quam barbaries nobis non imperat, & Sol
Exoriens nostro clariùs orbe micat.*

PATA.

PATAVIVM.

AD Meduaci fluminis ostium proficiscere, obstructum olim à Venetis; ne fluuius ibidem stagnis illabens, eius lacunas & euripos opereretur, suaque alluione sensim terrestrem accessum ad urbem faceret. *Leuca officinam* nunc appellant locum, vbi nauigia mercibus onusta rotarum volubili machina ex aquis sublata per aggerem hinc inde transferuntur, vel è stagnis in fluuij fossam, vel ex fluuiio in ipsa stagna.

Perlustrabis insignia quæque amplissimæ urbis loca; & ædificia, portas marmoreas, triplices muros, atque fossas immisso Meduaco flumine profundas ac navigabiles, propugnacula ingentia, quibus Veneti nunc urbem istam, & antea Carrarienses Principes exornarunt, & inexpugnabilem reddiderunt. Videbis lapideos pontes, fora spatiosa. Adscendes deinde in sublime prætorium plumbo tectum, *Palatium maius* appellant, statuis & picturis excellentibus ornatissimum; vbi monstrantur virorum illustrium *Patavinorum* effigies, qui suis virtutibus immortalem famam nacti, urbem illâ vel natiuitate, vel morte sua decorarunt: vt *T. Liuji* Romanæ historiæ principis, cuius etiam ossa perhonorificè ibidem marmoreo in sepulchro condita esse affirmant; vt Imperatorum quorundam, item *Asconij Padiani* oratoris, *Arrunij Stella*, & *Valerij Flacci*, poëtarum; *Iulij Pauli* iurisconsulti, qui Alexandro Seuero Imperatori à consiliis fuit; eos breuiter elegantis poëtæ Germani versibus perstringere lubet, qui de hac vrbe celeberrima sic cecinit:

*Salve vrbs doctiloquis sedes aprissima Musis,
 Magna loco, spaciōsa foris, placidissima cali
 Temperie, muroque triplex, latissima fossis;
 Et magnis celebrata viris. Hac Liuius ille
 Historia pater est genitus. seruantur eodem
 Illius ossa loco, statuis, tituloq; superbo;
 Hic ubi iuncta foro, nullis fulcita columnis.
 Plumbea marmorei pulchrè stant tecta palatj.
 Hic etiam Paullus, iuris legumque peritus,
 Et statuas alij meruerunt vrbs alumni.
 Hac quoque Valerio patria est, qui Iasona laudat.
 Hac patria Asconio, & Stellæ; pratoris in arte
 Effigies quorum & titulos spectare licebit,
 Atria Romanum referunt ubi picta senatum.
 Hic quoque suprema Longoli conderis urna,
 Inscriptisq; tua Bembus tria carmina tumba.
 Te inuenem rapuere dea fatalia nentes
 Stamina, cum scirent moriturum tempore nullo,
 Longoli, tibi si canus seniamq; dedissent.
 Docta & ingeniosa ibidem epigrammata
 plura enotabis. Perges deinde ad D. Iustinæ
 monasterium per amplum Benedictinorum, vbi
 vasta templi noua moles è quadrato saxo ma-
 gnis impensis, & architectura mirifica extru-
 cta est. Monstrantur ibidem D. Lucæ Euangeli-
 stæ reliquiæ & ossa in monumēto alabastrico
 antiquo, nec non aliorum diuorum martyrum.
 Iunonis olim sanum eo loci fuisse Blondus & anti-
 quarij perhibent, cuius Liuius libro x. meminit;
 scribens classem Græcorum Cleonymo Sparta-
 no duce ab Aemilio consule è Salētinis pulsam,
 ad Venetorum litora à Patavinis victam fuisse,
 & rostra nauium, spoliaque Græcorum victoria
 nauali parata, in veteri Iunonis æde fixa suo
 etiam tempore superfuisse. Volunt etiam T. Li-
 uij reliquias, & sepulchrū ibidem inuentas esse.*

VICEN-

VICENTIA.

VICENTIA, vt nunc appellant, veteres tamen Romani *Vicetiam* dixere, veluti antiqua marmora demonstrant: antiquitate cum ceteris eius tractus vrbibus certat; condita, quemadmodum Sex.

Pompeius Trogus affirmat, à Gallis, cum Mediolano, Como, Verona, Brixia, Bergamo, quos Tarquinij Prisci Rom. regis temporibus Tuscos ex iis regionibus pepulisse Liuius libro v. memorat.

Spectabis vrbis in primis forum, ac prætorium magnificentissimum; atque perges deinde ad Prædicatorum fratrum cœnobium; vt videas in eius ornatissimo templo sacrâ illam spinam ex corona Christi Seruatoris nostri; quam à D. Ludouico Francorum rege dono acceptam Bartholomæus Vicetinus eiusdem vrbis Episcopus, atque ordinis Prædicatorum, in hoc olim templo dedicauit, vbi cum magna religione seruatur. Vrbis denique situm, ædificiaque perlustrabis, quæ à duobus annibus ibidem confluentibus irrigatur, habetque mercium, rerumque omnium inferendarum magnam commoditatem ex agro illo Gallico circumquaque frumenti, vini, olei, fructuumque, quæ terra producit, omnium feracissimo.

VERONENSIS AGER.

Hinc videas incultos, & lapidosos Veronensium campos, qui ante Veronam in collibus positam millia passuum viginti patent; & celebres sunt maximis summorum ducum aliquot victorius, aut cladibus. Referunt enim Sa-

B 5 binum

binum Iulianum Imperium inuadentem à Carino Cæsare in iisdem campis victum & occisum fuisse, atque Odouacrum Herulorum & Turcilingorum regem, qui Augustulo depulso Italiae regnum per vim occupauerat, & aliquot per annos eam tyrannide oppresserat, à Theoderico Ostrogothorum rege triduoano proelio debellatum fuisse; cæsum item postea Lambertum Guidonis Spoletani regis filium cum quatuordecim Hungarorum milibus à Berengario: nec multos post annos ab Hugone Arelatensi, Arnoldum Bauariæ ducem cum paratissimo Germanorum exercitu, quem Veronenses primi regem Italiae contra Hugonem appellatum specie triumphantis intra mœnia receperant. Deuictum in iisdem campis etiam à Rudolpho Burgundo Berengarium alterum, Italiaeque regno priuatum: Auorum denique patrumque memoria magnis sæpè proeliis in illo camporum tractu de Italiae principatu fortuna varia certatum fuisse. Ceterum, quod Blondus scribit C. Marium Cimbras ac Teutones in Italiam irrumperetes ibidem ultimo proelio deleuisse, incertum & obscurum est, cum varient mirum in modum auctores in eius tam famosi proelii loco describendo. Nec temerè quidem hoc dixerim. Fragmenta etenim Liuij libro LXVII produnt, ab Athesis fluminis, quem obsederat, ripis Q. Catulum procos. à Cimbris fuisse deiectum; & accedente paulò post cum nouo exercitu C. Mario, hostes proelio victos, quo cæsa centum quadraginta milia, capta sexaginta sunt milia. Si Romanae historiae principem, Liuium integrum haberemus, haud dubiè quid certi nobis de tam ingèris proelii loco constaret. Sex. Iulius Frontinus in saltu Tridentino Q. Catuli exercitum Cimbris cecidisse demonstrat libro stragematum quarto. Nec non Valerius Maximus

mus

mus lib. v. cap. VIII. ad Athesim Cimbrorum impetu Romanos equites pulsos, & deserro Carulo procos. ad urbem fugisse scribit. L. Florus, qui Liuium in historia quàm maximè sequi videtur, Cimbrōs per hiemem scribit Tridentinis iugis in Italiam prouolutos velut ruina descendisse: Athesim flumen non ponte, nec nauibus; sed primùm vado, corporibus, ac chypeis frustra tentasse, ac demum ingesta silua obrutum transiisse. In Venetia moram trahentibus, ac ferociter diem pugnae postulantibus Marium mox alterum sequentem dedisse, eosque in patentissimo, quem Caudium vocant, campo proelio insigni prostrauisse. Velleius Patereulus, & auctor de viris illustribus, locum proelii exprimentes, eodem quasi nomine, Floro consentire videntur; quamuis in appellatione varient non nihil exemplaria, quemadmodum librarij imperitiores in propriis nominibus cespitare frequenter solent. In quibusdam enim iam dictorum auctorum exemplaribus *Claudius* campus vocatur, in aliis *Caudius*; verùm in Velleianis quibusdam *Raudus*, vbi legimus in quinto Marij consulatu gentem excisam Teutonum in campis, quibus nomen erat Raudis. Et placet hæc significantior & propria magis appellatio; corrigendaque mihi videntur in eo nomine Flori, & Auctoris de illustribus viris exemplaria. *Raudos* enim aptè Veronenses, aliosque montibus subiectos campos vocamus vetusta voce, quasi rudes, asperos, & saxosos: quandoquidem saxum ipsum quoque raudus nominare solent antiqui, vt Sex. Pompeius ex Attio comico probat. Ex his, ni fallor, auctoribus Blondus aliique colligunt, in Veronensibus campis admodum asperis cædem Cimbricam contigisse. Ceterum Plutarchus, licet in Apophtegmatibus Romanis Caruli exercitum ad Athesim scribat à Cimbris

bris pulsū fuisse; in C. Marij tamen vita, fluvium illum Athisonem appellat, & locum proclij Cimbris Marium designasse planiciē apud Vercellas oportunam Romanis ad equitādum, & barbarorum multitudini ad iactātiā suam. An librariorum item imperitia hīc nomina, pro *Athesi Athisone*, & pro *Verona Vercellis* suppositis, mutata sint, peritioribus iudicandum relinquo. *Athisonis* nescio an quispiam veterum mentionem faciat. In historia belli reliqua tamen Plutarchus non admodum discrepat à Luvio, Floro, ceterisque. Immanes videlicet illas variarū nationum copias in Gallis diuisas fuisse: ex his Teutonas & Ambrones contra Marium per Lingonas contendisse, & non procul ab Alpibus caesos ad aquas Sextias esse: agmina verò Cimbrorum in Noricos; atque inde perrexisse ad Alpes contra Catulum. Hos secutos item Tigurinos, Florus consentit. Paullus Orosius tribus agminibus barbaros tum Italiam petiisse tradit; sed quibusnam in locis Alpes transcendere voluerint, non exprimit. Palam tamen est, diuersis itineribus transitum tentasse, & tam ultra, quā citra Alpes caesos fuisse; citra quidem in Venetis inter Padum & Athesim in Raudis campis, tot iam dicti auctores consentiunt, qui Tridentinas Alpes transiisse in Italiam Cimbro volunt: Plutarchus autem an correctus sit, & quomodo nam conciliari his poterit, studiosis discutiendum relinquo.

V E R O N A.

Veronæ vicinum templum novum Divæ virginis Deiparæ Mariæ inuises, quod & structuræ magnificentia, & crebris miraculis valde est celebre.

Vrbem deinde ingressus, perlustrabis forū, curiam,

riam, & cathedralem ædem peruerustam & sum-
 ptuosam; *Theoderici*, aliorumque Gothorum Lange-
 bardorumque; regum arces & castella; *Scaligerorum* mo-
 numenta, nec non plurimorum principum veterum
 alta palatia ac domus nobilium excelsas. Perges
 etiam ad forum boarium, & videbis vetustissimam,
 & è quadrato saxo perapertissimam *Amphitheatri* mo-
 lem, quam *Arenam* ciues appellant: Cuius ex-
 terior partes quatuor zonis pulcherrimis cin-
 ctus, totidem columnarum, arcuum, ac fene-
 strarum ordinibus, quadruplici opere, Dorico
 videlicet, Ionico, Corinthio, & composito, in
 admirandam extollebatur altitudinem: quem-
 admodum ex dicti parietis quatuor arcuum
 parte colligi potest, quæ sola reliqua manet ad-
 huc erecta. Totum enim exteriorem amphi-
 theatri circulum barbari posterioris sæculi, sub-
 latis ad alia ædificia marmoribus, usque ad fun-
 damenta sunt demoliti; atque tantæ maiesta-
 tis opus non secus ac formosam, adornatam, ac
 longè conspicuam Spartam quandam discerpta
 pulcherrima veste turpiter admodum denuda-
 runt. Ex reliquiis tamen, veluti ex vaguibus
 leo, totius structuræ magnitudo facilè cogno-
 scitur, & quanta eius ars ac pulchritudo fuerit.
 Ordinem enim vnumquemque parietis exte-
 rioris LXXII portas, vel arcus, totidemque co-
 lumnas habuisse, docet ipsa circularis propor-
 tio, & architectica dimensio. Tertium autem
 operis Corinthiaci CXLIV. statuis collosseis
 inter arcus & columnas redimitum fuisse, locu-
 li & vestigia demonstrant.

Introductus in porticus triplices interiores
 concameratas totam machinam circumam-
 bientes, vehementer admiraberis viarum ac
 graduum labyrinthos se inuicem occurrentium
 vndequaque; quibus populus scandere in porti-
 cus superiores, & in ipsa cauea interioris sedi-
 lia,

lia, vel descendere & exire sine turbæ obuiantis impedimento quàm commodissimè poterat. Ingressus arenam mediam, gaudebis videre planitiem ouata specie extensam in longum decempedas XXXVIIII. in latum verò decempedas XXI. cum dimidia; circumseptam vndique sedilium ordinibus quadraginta duobus, gradatim, decliuus tecti in modum supra porticus interiores adscendentibus in altum: Quæ tantæ sunt capacitatis, vt supra viginti tria hominum milia per circuitum in iis commodè sedere potuerint. Spoliata quidem iam olim fuit à barbaris interior hæc amphitheatri cauea marmoreis suis subsellis: sed nunc equester ordo nobilitasque Veronensis eandem suis impensis restaurauit, marmoribusque vestiuit. Quæ festiuis quibusdam diebus populo venationes, ludos equestres, ac pedestria certamina publicè in eadem arena, maiorum more, solet edere. Quis autem huius tam egregiæ & immensæ machinæ fuerit auctor, apud veteres auctores mentionem nullam inuenimus. Obscuras dumtaxat quorundam reperio coniecturas esse. *Leander Albertus* in Italiae descriptione colligit ex marmoris cuiusdam Lucensis antiqua inscriptione apud D. Fidrianum reperti, *L. Flaminium, Romanum consulem, ac vniuersa Gracia domitorem, amphitheatrum Verona propriis sumptibus erexisse, anno ab vrbe condita D. I. I. I.* Ceterum hæc inscriptio doctis planè suspecta, immo fictitia ac falsa videtur; quandoquidem ab historica veritate multis parasangis aberrat. Non enim *L. Flaminium* vllum consulem Romanum fuisse, aut *Graciam domuisse* inuenio, sed vnum dumtaxat *C. Flaminium* bis consulem, qui in primo consulatu *Gallos ac Ligures* vicit, non *Græcos*: & in secundo ab *Annibale*

ad

ad Trasimenum lacum ipse victus & occisus est. At verò L. *Quinctium Flamini-um* consulem fuisse reperimus, ceterum cum *Græcis* ille nihil rei gessit: frater quidem eius T. *Quinctius Flamini-um* item consul *Græcos* non tam domuit, quàm Philippo Macedonum rege deuicto *Græciam* vniuersam ab eius dominatione vindicauit, & libertate donauit, anno post urbem conditam DLVII. Itaque nec dicta marmoris inscriptio tempore congruit cum vera historia Romana. Palàm etenim est, *Flaminiorum* aut *Flaminiorum* neminem fuisse consulem ante urbis annum DXXX. Quomodo igitur *Flaminius* quispiam consul Romanus anno ab urbe condita DIII. sicut in marmore legitur, amphitheatrum *Veronæ* erigere potuit? Nec verò videtur esse verisimile, eo sæculo Romanos consules ibi suis sumptibus tam immensa exstruxisse ædificia; quo *Transpadanis* nondum societatis ius aliquod cum Romanis erat, quo necdum *Verona* Romanorum colonia facta; sed bello victi *Insubres*, & *Cenomanni* legibus parere, vt subacti cogebantur. Testatur autem *Asconius Pædianus* in commentario *Pisonianæ* *Cicero-nis*, *Cn. Pompeium Strabonem*, *Pompeij Magni* patrem *Transpadanas colonias* primùm deduxisse, atque iure *Latij* donasse. Inter quas *Veronam* fuisse constat, quam *Tacitus* libro XIX. *Coloniam Rom.* appellat, & quam in panegyrico quodam *Constantini Aug.* legimus *Pompeium* deduxisse, & *Pompeianum* euertisse. Deducta igitur primùm *Verona* post bellum sociale, post *Romam* conditam anno DCLXIV. quo *Cn. Pompeium Strabo* consul fuit, quo etiam anno *Cispadanæ Galliæ* ciuitas data est. Non itaque videtur (inquam) verisimile, Romanos centum sexaginta annis antequam colonia fieret, aut quid *Romani* iuris participaret, *Veronæ* am-

phithea-

phitheatra condidisse. Citius in sententiam Torelli Sarainæ Veronensis, doctissimi viri, pedibus irem, qui Augusti Caesaris auspiciis tam *amphitheatrum*, quàm *theatrum* Veronæ conditum esse, variis coniecturis & argumentis probare conatur. Constat enim, teste Suetonio, Augustum plurimas per Italiam colonias vel deduxisse, vel operibus ac vectigalibus publicis plurifariam instruxisse. Suffragantur insuper, ut Torellus affirmat, quædam chronica; in quibus legitur *Amphitheatrum*, quâ *Arenam* vulgò vocant, anno quadragésimo secundo Augusti extractum fuisse. Ad stipulatur item Cyriacus Anconitanus, qui in *Itinerario Illyrici* plures urbium antiquitates collegit, scribens existimari Veronæ constructum *Labyrinthum* sic enim appellat *Amphitheatrum*) quod *Arena* nunc dicitur, anno Imperij Octaviani Augusti trigesimo nono. Ceterum de tanti operis auctore cuiuslibet suum sit iudicium. Moles, ac magnificentia insignis eius ædificij, nec non artificum & architecturæ perfectio nobis facile persuadent; non rudi & impolito, sed ad Romani nominis æternitatem florentissimo sæculo Imperij, cuius potentiam repræsentat, tantam machinam excitam fuisse.

Alias deinde urbis antiquitates sedulo inquirens ac perlustrabis: theatri veteris ruinas, pontes lapideos in Athesi, qui fluxu tortuoso mediam secat urbem; item porticus partim combustas, partim deiectas, nec non Ianos quadrifrontes, & arcus marmoreos sculpturis pulcherrimis elaboratos, atque titulis eorum, quorum ob merita publicè fuerunt erecti, inscriptos. Quos hinc latius describere superse-
deo, studiosum eius cognitionis lectorem remittens ad *Taurillum Sarainam*; qui eos non minus accuratè quàm ingeniosè inter ceteras suæ patriæ

patriæ antiquitates expressit in dialogis quos
de origine & antiquitate ciuitatis Verona in lucem libris
quatuor edidit.

Videbis nouas munitionum vrbs structuras,
 quibus Veneri maximis operibus, & sumptibus,
 continuoque studio, pro huius sæculi ambitio-
 ne contendunt vrbe[m] illam inexpugnabilem
 reddere: immanes aggeres, spississimos muros,
 turres, ac propugnacula tormentis bellicis arma-
 ta, fossas profundas atque latas, quas Athesis
 intromissus redimplet; item portas vrbs no-
 uas, non tantum artificio & operibus admo-
 dum munitas, sed etiam sculpturis, statuis &
 marmoreis columnis adornatas.

M A N T V A.

MANTVAM constat antiquitate cum
 quauis Italarum vrbiu[m] certare posse.
 Ante Romam etenim nõ solum, sed etiam ante
 Troiæ excidium (quod Romæ natalem, vt Eu-
 sebius, D. Hieronymus aliique testantur, annis
 plusquam c. dxxx. præcessit) conditam fuisse
 probat Leander Albertus: & ante Christum
 natum annis c. lxxxiii. Quomadm-
 dum igitur antiquitate præcellit aliis, sic extra
 controuersiam nobilissima est eius origo: quam
 probatissimi quique auctores ab Ocnio Biano-
 ro, Etruscorum antiquissimo rege conditam
 fuisse consentiunt, conflata[m]que ciuitatem ab
 inirio fuisse ex tribus nobilissimis populis, nem-
 pe Tuscis, Thebanis externis, & Venetis vici-
 nis. Ocnus enim conditor, Tiberini Tusci re-
 gis atque Mantus Thebanæ filius, eam à nomi-
 ne matris suæ Mantuam appellauit; vt inter alios
 poëtarum princeps Maro Mantuanus ipse Ae-
 neid. lib. x. testatur; qui nobilitatem suæ patriæ
 celebrans, Mantuam aus diuitem, gentem illi
 tripli-

triplicem, ac populos sub gente quaternos, ipsam caput, & populis Tusco de sanguine vires ab origine fuisse canit: magis eum illustrans ingenio carminibusque suis, quam vel longa Tuscorum regum series, vel ipsius urbis ædificiorum magnitudo nobilitare vnquam potuit. Quemadmodum Iulius Scaliger æui nostri poëta perdoctus & ingeniosus Maronem imitando de eadem eleganter scribit:

*Maxima cum veteriurgeret Etruria regno,
Sceptraq; terrarum iungeret aucta mari:
Mole noua tumuit, solisq; excreuit auitu,
Ut premeret forti iura aliena pede.*

*Inde est in superas deducta colonia terras,
Non tamen his potuit Mantua tota dari.*

*Clara viris, felix Ducibus, diuo incluta cygno,
Quem vitreis aluit Mincias Andis aquis.*

*Mantua diues auis, magno non cesserit orbis,
Tota tamen parte hac vincitur ipsa sui.*

Vrbs quidem vt situ est munitissima, sic & ædificiis publicis priuatisque perampla; rectis ac spaciosis plateis apparet admodum decora, & venusta. Habet enim magnificas ædes sacras, templa, porticus, & palatia sumptuosa, & abundat mercibus, omniumque rerum necessariorum copia propter aquarum commoditatem. Etenim populus ipse vt ad arma, literas, artes; ita ad mercaturam, aliasque negociationes valde gnauus, & promptus est.

B R I X I A

AD radices eiusdem montis est posita, ac antiquitate amplitudineque ædificiorum cum multis urbibus Italiae certare potest. De hac autem epigramma non inelegans tale prodidit Iulius Cæsar Scaliger, nostri sæculi poëta præclarus.

Quæ

*Qua pingues scatibras specula despectat ab alta
 Postulat Imperij Brixia magna vices.
 Calum hilarū, frons lata vrbi, gens nescia fraudis,
 Atque modum ignorat diuitis vber agri.
 Si regeret patrias animis concordibus oras,
 Tunc poterat dominis ipsa iubere suis.*

Propter dissensiones etenim vrbs olim Gallorum ac Insubrum vicinorum iugo oppressa, varias passa est calamitates: nunc tandem sub Venetorum Imperio quieta floret opibus, ac mercatura frequenti, rebus omnibus affluens, solertis ingenij populo ac nobilitate magna frequens. Agro item olei, vini, frumentorum, fructuumque omnis generis excellentissimorum fertilissimo locuples: habetque metallorum venas fecundas, imprimis ferri & æris: vnde maximus ciuitati redit quæstus. T. Liuius aliique magni auctores tradunt Brixiam regum Romanorum tempore à Gallis Cenomannis esse conditam, quam postea Romani Transpadana Gallia in potestatem redacta suæ dirionis item fecerunt. Constat ex Liuiio, fidem populo Romano constantissimè quondam præstitisse, atque præcipuè difficillimis Hannibali belli temporibus. Coloniam Romanorum factam esse volunt bello sociali confecto, cum Veronam & alias trans Padum vrbes Cn. Pompeius Strabo Pompei Magni pater colonias deduceret. Nec diu postea C. Cæsaris auspiciis simul cum aliis Transpadanis ius Romanæ ciuitatis accepit, atque sub Imperatoribus Romanis deinde, quamdiu Imperium in Italia stetit, admodum floruisse constat. Testimonio sunt antiquitatis monumenta varia, quæ adhuc in eadem vrbe, vicinoque territorio passim reperiuntur: nimirum pulcherrimæ marmorum inscriptiones, statuarumque tituli, atque illustrum

strium hominum epitaphia plurima : ex quibus urbis illius amplitudo prisca facile colligi potest.

Urbis templum, ac Episcopi palatium statuis ornamentisque variis opulentum, atque forum porticibus ac prætorio superbo conspicuum perlustra.

Hinc per Cassani oppidulum superiorum bellorum iniuriis funditus quasi destructum : nihilominus Acciolini famosi quondam crudelitate tyranni clade, vulnere, & captiuitate celebre ; perge

M E D I O L A N V M.

FOra, spaciosasque urbis amplissimæ plateas obambulabis : quò pulchra eius ædificia, ciuium artes, studia, merces, exercitia varia, & diuitias ingentes conspicias. Urbs etenim est antiquissima, eximiaque dignitatis mercatura, & opibus abundè florens. Auctores sunt Strabo, Linius, atque Polybius Bellouesum Celtarum regem, Tarquinio Prisco Romæ regnante, cum magna Biturigum, Aruernorum, Carnutum, Aeduorum, aliorumque populorum multitudine ex Gallia viteriore transcendisse Alpes, atque pulsis Etruscis ac Liguribus, Insubrium agros occupasse : & inter duos annes Ticinum Abduamque hanc urbem condidisse, Celticaque voce ab ipso situ, quod inter fluuios esset media, *Mittellandum* : vel vt quidam interpretantur, ab agro vernante *Meylandum* appellasse. Quo nomine in præsentiarum adhuc à Germanis nuncupatur; posteri vocem in *Mediolanum* mutarunt. Est autem ager Mediolanensis tam cæli temperie, quàm soli fertilitate, & affluentium rerum copia ditissimus. Vnde ciuitas ipsa populosa ob Alpium vicinitatem, & propriis fulta viribus,

viribus, *Insubrium* caput semper est habita. Et quamuis frequenter internecinis attrita bellis funditus vrbs excisa, ad extremum etiam hostili aratro sulcata fuerit: floridior tamen vsque resuscitata mox excreuit in altum, vt inter potentes vrbes Italiae nunquam postrema fuisse videatur. Romani paulo ante bellum Punicum secundum, M. Marcello & Cn. Scipione cos., Galliae Transpadanae partem, quam Boij ac Insubres tenebant, in potestatem redegerunt: Insubribus atque Transalpinis Germanis M. Marcelli cos. ductu proelio ad Clastidium superatis, & occiso rege Virдумaro. Qua victoria Mediolanum, Comum, Acerrae, pluresque vrbes Transpadanae in ditionem populi Romani tum concessere, Galliaque Cisalpina tota mox prouinciae formam accepit. Itaque Mediolanum deinceps sub Romanorum tutela florens haud mediocriter creuit, maximè Caesarum Impp. quorundam auspiciis, qui vrbs elegantia, & opportunitate capti, quod nimirum transalpinis prouinciis esset vicina, in quibus belli materia vix vnquam deerat: ibi sedem figere, delectus habere, ac legiones inde traducere trans Alpes solent. Constat Traianum Mediolani regiam aedificasse, qui locus adhuc nomen *Palatii* seruat: moram saepius traxisse Hadrianum, Antoninos pluresque alios Imperatores, qui vrbem aedificiis publicis exornarunt: Quemadmodum epigrammate suo declarat Ausonius Poeta de eadem sic scribens:

*Et Mediolani mira omnia, copia rerum,
Innumera cultaque domus, facunda virorum
Ingenia, antiqui mores: tum duplicem muro
Amplificata loci species, populiq; voluptas
Circus, & inclusi moles cuneata theatri:
Templa, Palatinaq; arces, opulensq; moneta,*

Et

*Et regio Herculei celebris sub honore lauacri,
Cunctaq; marmoris ornata peristyla signis,
Moeniaq; in valli formam circumdata limbo.
Omnia quæ magnis operum velut amula formis
Excellunt, nec iuncta premit vicinia Romæ.*

Floruit igitur, vt dixi, mirificè quamdiu Romanum stetit Imperium; sed eo succumbente, Hunnorum, Gothorum, ac Longebardorum mox vastationibus patuit: atque intestinis sæpè bellis fatiscens, funditus aliquando destructa est. Iam verò dum Caruli v. Imperatoris ac deinde Philippi Hispaniarum regis Catholici eiusdem filij auspiciis pace felici fruitur: vix dici potest quantis diuitiis, rerumque omnium copia quanta nunc abundet: item quàm plena sit omnium artium, opificiorumque scholis & officinis: adeò vt iam vulgato prouerbio dicatur, Mediolanum destruendo, Italiam instrui posse: nimirum quorumuis artificum copia.

Hic regium portæ Iouiæ castrum, quo in Europa nullum est fama celebrius, ob eius magnitudinem, operum ac munimentorum amplitudinem. Iustæ etenim vrbis capacitate vicos, plateas, fora palatia, fabriùm, omnisque generis mechanicorum artificum tabernas operarias in se complectitur, nullius opis indigens externæ: sed comætu, annona, omniumque rerum copia, bello paceque necessariorum abundans. Effundit oppidorum instar vndequaque vasta propugnacula; circum ambiunt fossæ latissimæ profundis amnibus perfluæ & vtrisque parietibus lateritiis cunctæ. Muri crassitudine stupendi fulciunt aggeres latissimos & meatibus concameratis peruios. E quorum pinnis & fenestellis per castrum totius & propugnaculorum circuitum exerunt ampla capita tubi ænci ingentes, tormentorum bellorum

corum prægrauia pondera, rotis ferratis imposita: qui sulphureo puluere inflammati, globos ferreos pondo DCCC. vel amplius euomere in hostem vel aduersam molem possunt, atque obstacula quæque maximo cum fragore prosternere.

Videbis hîc armamentarium capacissimum amplitudine, & armorum telorumque omnis generis ornatissimorum infinita copia repletum. Præterea fabrûm, ac mechanicarum artium varias officinas, quas longum esset enumerare. Considerabis, si placet, portas, muros, aggeres, fossas, castella & propugnacula maxima stupendi operis, sumptus ac artificij incomparabilis: percensebis etiam ordine per propugnacula, muros & castella, dispositas tormentorum bellicorû moles, tubos ahencos, immanes *τειχεσιπλήθεις* atque *πολιόρκητες*, vt epitheta Bellonæ propria his cacodæmonum instrumentis attribuiam.

Templum diuæ Virginis Gratiarum, arci huic vicinum, vbi videas ædiculam maximi sumptus & artificij marmoream, quam ibidem olim Dux Ludouicus Sfortia magnificentissimè iussit excoitari cum sepulchro, & ad viuum exsculptis imaginibus ipsius, ac Beatricis vxoris suæ: sed vt rerum humanarum exitus incerti sunt, sefellit consilium eius fortuna, nec condi tam splendido in tumulo potuit: sed hostium dolo captus, ac in vltiorem Galliam deductus Auarici Biturigum fato concessit. Vnde & imperfectam monumenti opus adhuc iacet.

Ad forum est summum templum, *Domus* nunc appellant vulgò. Ceterùm est basilica peraugusta, sumptus immensi, ac amplitudinis, artificijque tanti, vt pauca prorsus quæ in vrbe Christiano nunc extant templa, huic conferri posse existiment, siue magnitudinem ac archi-
tectu-

tecturam ædificij spectes, siue precia materia-
 rum æstimes. Resplendet etenim non solum
 intus forisq; crustis marmoreis intecta, verum-
 etiam artificiosarum ex mormore Pario statua-
 rum incredibili multitudine circūquaque per-
 ornata est: vt integros dies spectatorum oculo-
 rum artium ac historiarum varietate detinere
 possit. Videbis in sacrario rara donaria; Ar-
 chiepiscoporum, Vicecomitum ac Ducum vasa,
 ac vestes ex auro & argento, gemmis ac margari-
 tis preciosissimis expolitas, itemque reliquias
 Diuorum in perornatis ac inestimabilibus con-
 ditoriis positas. Adscendes denique in turris
 ornatissimæ molem altissimam, vt ex eius am-
 bitu inferiore contempleris vrbs suburbiorum-
 que situm planum, regionisq; circumvicinæ
 spacium ac conditionem. Obstupesces pul-
 chritudine situs, & amplitudine, atque adeo
 prouinciã, non vrbs te videre merito putabis.
 Est enim Mediolanum opportuno admodum
 loco inter fluuiorum riuos positum, vt præter
 vberimas quas habet agri vicini fruges, & Gal-
 lia Cisalpina, & Alpibus etiam, rerum omnium
 copia tam ad vsum, quam ad delicias, eo com-
 portari facile queat. Suburbia habet longa la-
 taque, quorum nonnulla cum magnis ciuita-
 tibus certare possunt: Quæ latis aquarum fo-
 ueis vndique, non secus atque vrbs ipsa, cingun-
 tur. Considera ductuum commoditatem, per
 quos vndique nauigiis annonæ copia defertur
 quotidie: vt nihil non ibi precio vili venum-
 detur.

In primis ædem *Diui Ambrosii* in Nemore
 vetustam ac celebrem inuise, vbi olim reges
 Italiae, atque etiam Cæsares, *corona* inuestiebantur
ferrea, tanquam ferro atque armis Imperium
 nancisci oporteret. Instituisse morem,
 volunt quidam, Ostrogothorum regem Theodericum,

dericum, Odouacre ad Veronam deuicto: Alij à Carulo Magno inuentum tradunt, post Langebardos subactos, & eorum regem Defiderium captum. Est in eodem templo gemmis decoratum ac laminis aureis vestitum altare, æstimationis xxviii. milium aureorum, ab Angelberto Pusterlano Archiepiscopo tantis impensis olim decoratum, in quo Diuus Ambrosius diuina sæpius administravit; & eius ossa sub eodem in profundo puteo recondita feruntur. Item liber vetustissimus in papyro scriptus manu, vt fertur, ipsius D. Ambrosij. Ostenduntur insuper variæ in sacrario Diuorum reliquiae sanctæ; atque inter eas æneus serpens, in marmorea columna positus: munus à Theodosio Aug. quondam allatum Mediolanum, cum vno clauo, ex iis, quibus in cruce Seruator noster fixus. Clauus autem in D. Teclæ templo seruatur: serpentis huius imago habetur pro eadem quam Moyses in deserto Iudæis suis fabricauit. Post hæc perlustra Monasterium D. Victoris, & alia templa vicina: vrbs insuper noua propugnacula plura, cum fossis & aggeribus præaltis, ac magno murorum ambitu permenso: suburbanum Xenodochium, vel Nosocomium, iugerum aliquot spatium amplissimum, quod via Bergomati quadrata forma à Sfortiis ducibus inchoatum impensa maxima fuit, sed neutiquam absolutum. In quo tradunt tot habitationes ægrorum conceptas ac designatas fuisse, quot dies annus vertens complectitur.

Perge ad armamentarium palatij, vbi videas arma multiplicia, precio, artificio, & elegantia Principibus magnis quibusque digna: sunt enim non solum auro, argento, coloribusque per encausticem exornata, sed etiam cælatura artificiosissima per fabricam elaborata.

Non pigebit doctas quasdam Epigraphas
C obiter

obiter hinc inferere : quo studiosum lectorem
varietate cognitionis antiquæ non nihil recreem.
Reperies ad Ianum portæ interioris, qua Ber-
gamo intratur, & rursus in porticu basilicæ
S. Stephani plura epitaphia Romana, è qui-
bus hæc :

C. FIRMIUS. C. L.

FLACCUS.

SAGARIUS

SIBI. ET.

LYCHORIDI. L.

FAUSTAE. L. V.

FIDO. L. V.

NYMPHAE. L. V.

ACTAE. L. V.

H. M. H. N. S.

Aliud.

VIVA. FECIT

T. IUNIO. T. L.

AMPIONI

IUNIA. T. L. DISETO

SIBI. ET. PATRONO

SVO. FECIT

C. CASSIUS.

SOPATER LINARIUS

SIBI ET CASSIAE. C. L.

DOMESTICAE. LINAR.

PATRONAE. ET

CASSIAE. SVAVI. L.

ET. CASSIAE PRI-

MIGENI. L.

Aliud.

P. VALERIO. P. LI-

BERT. PALAT

TACITO

VI. VIRO SENIORI

ET. AVGVSTALI

Aliud.

D. M.

KARDO. AVGG.

LIB. EX PROC

PANTERMINA

LVPVLA

CVM. FILIS

CONIVGI

INCOMPARABILI

Effigies Ampionis,
& etiam Iuniae, Diseto-
nis in frontispicio saxi
eiusdem ad viuum ex-
sculptæ sunt:

In porticu templi, in Nemore S. Ambrosii,
est tabula lapidea, in qua Epitaphium, & for-
mula legati cuiusdam sic extat:

PETRO

PETRONIO. IVCVND O.
 VI. VIRO. SEN.
 PETRONIA. MIRAND. PATRONO
 QVAE HS. CCCC. LEG. POSSESSORIB.
 VICI. BARDOMICI. IN. STATVAM
 TVEND. ET. ROSA. QVODANNIS
 ORNANDAM.

Rursus à porta Ludouica, non procul ante fores Palatii, cuiusdam ara marmorea quadrata, in cuius vno latere *Diana Lucifera*, vt eam nuncupat Tullius, exsculpta est, cum erecta facie in manibus, quapropter & *Facelinam* eam appellauit Lucilius Satyrarum tertio cum dixit:

————— *Et Rhegyna videbis*

Mœnia, tum Liparas, Facelina templa Diana.

Nam & apud Liparitanos tali forma colebatur Dea, ad cuius pedes item canis venaticus exsculptus sedens, ac Deam obseruans: in altero latere simulachrum est *Apollinis Medici*, incumbentis tripodi, reiecta à tergo pharetra, cum lauri ramo in dextra: vnde *Daphnites* vel *Daphnaeus* à Græcis appellatus est: *Medicam* enim vim plurimam laurus in se habet, quam *boni Genij* plantam appellabant veteres Romani, persuasumque habuere, locum, vbi laurus esset, neque à sacro villo morbo, neque à Dæmone infestari. Quare non solum Apollini dedicata, sed etiam eius filio *Aesculapio*, nec non *Hygeiæ* nepti salutiferis diis; quorum in tutela *medicina* est. Quia & animantia bruta pleraque istius plantæ vires hominibus præmonstrare videntur. Palumbes etenim, graculi, merulæ, ac perdices, quotiens ægrotare cœperint, *Lauri* bacca vel folio comesto, sibi ipsæ medentur, vt & animalia plura. Coruus à chamæleonte tactus, qui etiam occisus victori nocet, lauri baccis infestum virus repellit & extinguit. Denique lauri folia rebus

quibuscunque cum immiscentur, vel supernè sternuntur, à corruptionibus & vitio diu eas conseruare, ex Demagerronte Cæsar de re rustica memoriæ prodidit. Sed ad aram salutis reuertamur. Ad Apollinis pedes stat cithara in bicorni testudine concinnata, & adiacet inuolutus *Pyihon* serpens, quæ Dei sunt insignia. Nam inde *Pyihus* ac *citharædus* à poëtis nuncupatur. In aræ eiusdem frontispicio hoc votum exsculptum legitur:

AESCULAPIO ET HYGIAE
SACRVM

C. OPPIVS. C. L. LEONAS.

VI. VIR. ET. AVG.

HONORATVS. IN. TRIBV.

CL. PATRVM. ET. LIBERVM

CLIENTIVM. ET ADCENSVS

PATRONI. SANCTISSIMIS

COMMVNICIPIBVS. SVIS. D. D

QVORVM. DEDICATIONE

SINGVLIS DECVRIONIBVS

✱. III. AVGVSTALIBVS. ✱. II. ET

COLONIS. CENAM. DEDIT

L. D. D. D.

D. Teclæ templum inuise, sanctis Diuorum reliquiis multis augustū: in quod etiam S. Ambrosius *clauum* Imperatoris Theodosij donarium reposuit, quem per sacrosancta Christi membra, in Crucis liguo Iudæorum carnifices panxerant. Vix quippiam Mediolani antiquius hoc templo. Quod à Christianis primū Seruatori nostro, & D. Mariæ virgini, matri eius consecratum fuerat, postea in D. Theclæ commutatum. At multis ante propagatum Euangelium seculis, *Mimerus Parthenon* amplissimum eodem in loco stetitisse aiunt: Deamque ibidem, vt Polybius etiam suffragatur, præcipua

pua antiquitus religione cultam fuisse. Hinc plures opinantur, nomen olim regioni atque vibi hoc templum dedisse: Vt prisca Celtarum, ac nunc etiam Germanica lingua *Megdelant*, hoc est *Virginis regio*, vel terra *Mediolanum* dicatur. Qua quidem in sententia fuisse comperimus Andream Alciatum iuriconsultum, in omni disciplinarum genere præcellentem virum, sicut in emblematis ipse hoc epigrammate testatur.

Quam Mediolanum sacram dixere puella

*Terram, nam vetus hoc Gallica lingua sonat,
Culta Minerua fuit, nunc est vbi nomine Tecla
Mutato, matris Virginis antè domus.*

Perlustra D. Laurentij fanum ingens, in ruinis templi Herculis excitatum, quod Maximianus Hercules, Diocletiani in Imperio collega, ibidem, in patria (vt tradunt quidam) sua, sumptuosissimum extruxerat, cum Thermis, eiusdem nominis, Herculeis. Extant adhuc sedecim striatæ columnæ peraltæ, operis magnificentissimi vestigium: porticus olim siue propilæi Thermarum, aut templi dicti reliquæ.

Perge inde ad ædem D. Celso sacram; & mox ad stabulum regium: vbi videas per equilia diuersa Hispanorum, Campanorum, Sarmaticorum, Turcicorum, Thessalicorum atque Peloponesiacorum equorum speciosa corpora.

Relicto tandem Mediolano Ticinum proficiscere. sed ex itinere nonnihil deflecte, Carthusianorum Cœnobij amplissimi, quod vtri-que huic vibi interiacet, visendi causa. Cuius templum ex vario preciosoq; marmore à fundamentis excitatum, historiarum sculpturis ac statuis artificiosis exornatum, à prima fronte ingredientibus religionem incutit, & introgressos maiestate quadam augusta suspensos tenet: dum offeruntur oculis tot picturæ, altaria, & sacraria, auro argentoque ditissima: ædiculæ

marmoreæ, monumentis pulcherrimis decoratæ. Condidit templum ac cœnobium Ioannes Galeatius Vicecomes primus Insubrium Dux, atque locupletissimè dotauit. Cuius in æde sacra sumptuosissimum ex marmore sepulchrum, cum statua ac imagine ad viuum facta, visitur. Adiunctum in tabula marmorea literis inauratis, rerum ab ipso gestarum elogium præclarum, ac lectu valde dignum. Videbis per sacranæ & ædiculas, preciosa & rara principum donaria, Diuûm reliquias, atque pulcherrima quæque templi ornamenta. Perlustrabis sumptuosissima ipsius monasterij ædificia, porticus miliarias, sacerdotum habitacula cum hortis, pomaria, lucos, nosocomium apparatusissimum, ceteraque omnia visu digna.

Sacras has ædes egresso apparebunt tibi mox in itinere viuarij capacissimi septa, murus latericius, sed magna ex parte nunc dirutus & deiectus: qui milia passuum viginti in quadrum circumductus concludit arua, syluas, & prata feris enutriendis destinata. In quibus olim apri, cerui, damæ, capreoli, lepores, & id genus animalia ad venatum continebantur. Auctor eius operis idem Ioannes Galeatius Dux fuit, qui cœnobium condidit. In iisdem septis castra sua metatus erat Franciscus primus Galliarum rex, Ticinum obsidione premens, cum à Caruli v. Imperatoris ducibus, Lamoio & Borbonio, victus prælio, caperetur cum rege Nauaræ, & præcipuis Galliarum principibus, anno post Christum natum 1525.

T I C I N V M

vulgò P A P I A.

T I C I N V M condidisse Leuos, & Maricos ligures, ad amnem eiusdem neminis non
pro-

procul à Pado, Plinius auctor est. Alij à Gallis
 Boiis ac Cœnomannis conditam volunt: quos
 Eutropius & Paulus Diaconus sequi videntur.
 Vrbs illa, Romano succumbente Imperio, pri-
 mum ab Hunnis Atyla duce: mox ab Odoua-
 cre Herulorum rege vi expugnata, direpta, &
 muris complanatis incensa fuit. Postea Lan-
 gebardi eam tenuere, ac sedem regni fecere,
 multisque præclaris ædificiis excoluere, quorum
 Paulus Diaconus meminit. Fuit ex iis D. Claræ
 monasterium à Peterito conditum, à Theodo-
 rina regina D. Mariæ Perticalis ædes, à Luit-
 prando rege, D. Petri, cæli aurei cœnobium: in
 quo D. Augustini corpus, ab eodem rege è Sardi-
 nia deportatum, seruatur: vt alia præteream
 nobilia ædificia, quæ breuiter commemorari
 non possent.

Hic castrum Galeatii primi ducis videbis, &
 statuam celebrem ac peruetustam equestrem
 ex ære: quam Antonini Pij quidam esse colli-
 gunt, ex vultus lineamenti ac barbæ forma.

P L A C E N T I A.

VRbs est situ amœnissima, pulcherrimaque
 ædificiis semper fuit, vti plures inde nomi-
 natam, à placendo, Placentiam autumēt. Posita est
 etenim iuxta Padum loco periuicundo, campis
 & agris collibusque cincta fertilissimis, vino,
 oleo, frumento, fructuumque omnis generis
 optimorum copia abundantibus. Plana pratis
 & pascuis sæcundissimis beantur, manufactis
 viciniorum fluminum ductibus irrigua: ex qui-
 bus pecuariæ rei summa oportunitas, & quæ-
 stus vberimus vrbi est. Cui idcirco famam
 non ignobilem vbique terrarum casei ibidem
 confecti præstantia parit: qui tanta copia, &
 tam boni saporis hinc exportatur, vt qui sum-
 mum

mum commendationis gradum caseo quærent,
 eum *Placentinum* esse dicant. Habet idem ager
 salfos fontes, ex quorum liquore sal coquitur
 candidissimus. Habet ferri fodinas, nec de-
 sunt sylvæ, saltusque venationibus apti: igitur
 ob tantam situs commoditatem, rerumque om-
 nium abundantiam, vrbs assidue nobilibus ci-
 uium familiis multis excolitur, & mercatibus
 frequens est. *Placentiam* primum à Romanis de-
 ducta Colonia est, ingruentibus in Italiam cum
 Annibale Pœnis: anno post R. C. DXXXVI. in
 agro à Gallis capto, vt Liuius auctor est. Dedu-
 xere IIII viri simul cum Cremona, & Latinas
 ambas fecere, quibus vtraque Padi ripa aduer-
 sus Gallos & Transalpinos muniretur. Frequens
 huius Colonie mentio apud Liuium est, & alios
 veteres historicos, vt stante Imperio Romano,
 plurimum floruisse haud dubie constet. Bellis
 civilibus tamen infœlicior, quàm externis, vt
 bello Vitelliano contra Othonem, teste Tacito:
 cum in oppugnatione acerrima pulcherrimum
amphitheatrum opus extra oppidum conflagraretur.

Fons in vrbe vetustus & præclarus ab Augu-
 sto Cæsare nomen adhuc habens, spectari me-
 retur. Item monasterium nouum sumptuose ex-
 tractum nuper à Philippo Hispaniarum Rege Ca-
 tholico. Muri noui sunt, propugnacula amplissi-
 ma, & munitiones insignes: quibus nunc vrbs hæc
 inter Italiae tutissimas habetur: quæ prius variis
 bellis afflictæ, vi sæpius expugnata, incensa
 ac direpta, plurimis annis sedè vastata iacuerat.

Ex itineralio Romano vetusto colligere est,
Fidentiam non procul inde fuisse, & decem milia
 passuum altius in eadem Æmilia via *Fidentiolam*
 vicum, nunc *Firenzolam* arbitrantur quidam. Ex
 Liuiio, Plut. & Appiano constat, à L. Sulla dicta-
 tore eo ferè loci C. Carbonem proelio extremo
 victum, cæsis eius copiis, Italia deturbatum.

P A R.

P A R M A.

VRbs hæc ædificiis splendet cum primis,
 opulentiaque floret. Principum enim,
 ac illustrium familiarum palatia, ac mansiones
 habet multas, ac civium ditium multitudi-
 ne plena est. Ager nimirum est circumqua-
 que fecundissimus ac amœnissimus, omnium
 frugum ac fructuum abundans: optimi vini,
 olei, lactis, & casei copia terrarum ubique cele-
 bris. Itaque Parma non solum cum vicina
 Placentia, verumetiam cum cæteris Cisalpinæ
 Galliæ præclaris urbibus certare suis opibus po-
 test: nec inter eas præteriri, in quibus Dia for-
 tuna rerum omnium copiæ cornu suum beni-
 gniter effundere videtur. Posita quidem est in
 Aemiliæ viæ plano, quinque ab Appennino pas-
 suum millibus, flumineque irrigatur eiusdem
 nominis, quod suburbia ad occasum Vergentia
 separat ab ipsa ciuitate. An verò flumini vrbs
 nomen dederit, an ab eodem acceperit, obscu-
 rum est. Non enim memini antiquorū quem-
 piam *Parmam* fluiuium nominasse: Urbis qui-
 dem *Parmæ* apud Liuium, Polybium, Tullium,
 aliosque classicos authores celebris ac crebra
 fit mentio. Quæ Romanorum facta Colonia
 est simul cum Mutina florente Rep. post vr-
 bem C. anno D L X X. Q. Fabio Labeone,
 M. Claudio Marcello coff. deductis eò binis ci-
 uium milibus in agro, qui proximè Boiorum
 antè Tuscorum fuerat. Iam tum appellatam
 fuisse *Parmam*, ex Liuiio, Polybio, cæterisque
 colligere est. An aliud nomen antea habuerit,
 nobis quidem non liquet. Qui *Chrisopolim* prius
 dictam volunt (Sicardus & Albertutius) neuti-
 quam satisfaciunt: atque multò minus Aanius
 ille Viterbinus, qui ex Aramea, nescio qua lin-

gua fictitia, etymo profus friuolo, *Parmam* quasi *Paramam* .i. hastam vel principatum coloniarum nominatam imaginatur. Itaque magis eorum opinioni accedo, qui à scuti rotundi forma coloniam in plano positam, antiquitus *Parmam* nominatam volunt. Cuius vocis significationem Varro ex vetusta Gallica lingua prodidisse videtur, cum *Parmam* dici vult scutum, quo pedites utebantur, quia è medio in omnes partes par esset. A scuto igitur vel *parma* nomen aptius vrbi est: quæ colonos ac ciues semper habuit nobiles, Martios, ac animofos, ingenioque ad literarum studia, & ad reip. gubernationem non solum, sed etiam ad rem militarem aptissimo. Quorum indolem ita depingit in *Parma* sua *Julius Scaliger*:

*Inuentum mediis præclarum nomen in armis
Prædita quo sit gens ignea Marte docet.
Ingenium rapidum facili flammatur ab ira,
Sed viget in patulo pectore purus amor.
Magnanimo præcium est, non displicuisse pudori,
Hoc satis, officiis cedere turpe putat.*

REGIUM LEPIDI.

VRbs populo frequens est, omnibusque rebus affluens: agro vberè foecundissimoque cincta. Et antiquitate certat cum aliis vicinis urbibus. *Aemiliae* viæ item imposita Romanorum est Colonia, cuius celebrem *M. Tullius*, *Strabo*, & *Corn. Tacitus* aliique veteres mentionem fecere. Sed quando primùm; vel quorum auspiciis deducta sit, non planè liquet. Quia tamen *Regium Lepidi* ab initio semper nuncuparint, plures opinantur à *M. Lepido*, qui *Aemiliam* viam anno ab *V. C. DLXVII*. strauerat, vel conditam, vel deductam paulò post fuisse.

M V.

M V T I N A.

Est Mutina ciuitas vetusta celebritate per-
 nobilis, Romanorum quippe Colonia cre-
 scente Imperio deducta simul cum Parma an-
 no V. C. DLXX. vt Lilius lib. xxxix. testatur.
 Nec dubium quin succedentibus sæculis, Ro-
 mano stante Imperio, floruerit admodum: cum
 frequens eius apud historiæ scriptores fiat men-
 tio, doceantque hoc insuper antiquæ marmo-
 rum inscriptiones, quæ plurimæ ibidem & pul-
 cherrimæ adhuc exstant. Sed imprimis eam no-
 bilitauit prælium ciuile cruentum, quo ante
 eius muros cum duobus coff. Hirtio & Pansa
 senatus autoritas, & populi libertas funditus
 concidit: cum M. Antonius, extincta C. Cæsaris
 tyrannide, discordiarum faces, D. Brutum
 obsidendo, resuscitaret. Clades deinde plures
 easque exitiales, labascente Imperij potentia,
 barbararum nationum inundatione, Mutinam
 esse passam constar: quam D. Ambrosius in
 epistola quadam ad Faustinum, inter desertas
 ac ruinosas sui temporis Cisalpinæ Galliæ ad
 Aemiliam viam vrbes numerat. Opinari igitur
 eam à Gothis & Langebardis sæpè excisam
 fuisse, haud est absurdum: cum diu Langebar-
 dorum temporibus deserta iacuerit. Quibus
 Caruli magni eiectis victoria, atque Pipino
 eius filio Italarum rege constituto, tum pri-
 mum hanc urbem volunt (quæ nunc Aemiliam
 occupat, & nonnihil à veteris Mutinæ in altio-
 re loco positæ ruinis distat) à fundamentis sus-
 citatâ fuisse à nobilium ciuium reliquiis. Qui
 sublato barbarico metu, noui oppidi mœnia ac
 portas, suis, amicorum, atque clientum sumpti-
 bus ac labore construxere: quemadmodum Lean-
 der Albertus in Italiæ descriptione ex Muti-
 nensium annalibus narrat diffusius.

B. O.

BONONIA.

Patria est Hugonis Agathetæi, vulgò, Boncumpagno, eruditione, pietate, prudentia rerumque publicarum peritia præcipui viri: quem summæ virtutes, ingenij animique dotes eximia, per honorum gradus ad summi Pontificatus apicem euexere, dictusque est Gregorius XIII. qui annis XIII. religionis Christianæ nauem prudenter ac feliciter rexit, licet magnis tempestatum procellis sæpè laborantem.

Vrbs amplissima est, ædificiis publicis atque priuatis sumptuosa & permagnifica. Nam antiquitus in hanc urbem *Colonia Latina* à Romanis deducta fuit, M. Fulvio Nobiliore C. Manlio Vulsone consulibus, anno post Romam conditâ DLXIV. Nobilitata deinde bellis ciuilibus, cum non procul inde apud confluentes Rheni atque Labinij amnium in insula quadam exigua & secreta, tres Romanorum exercituum duces M. Antonius, M. Lepidus, & C. Octavius, conuenientes iunctis manibus coniurationem inierint, institutaque crudeli proscriptio, Imperium populi Romani inter se diuiserint. Creuit admodum structuris ac mœniorum ambitu posterioribus sæculis; quamuis hostium barbarorum incurfibus atque vi bellica sæpius destructa fuerit.

Extant vetusta Langebardorum ac vasta ædificia, turres quadratæ & spissæ, in summam altitudinem obeliscorum quasi forma euectæ; inter quas celsissima, quæ *Asinellorum* vulgò vocatur, & vicina Garisenda inclinata nonnihil; artène, an casu dubium est. Quidam architectum ingenij ostêtandi causa studiosè sic eam excitasse obliquè volunt. Alij terræmotu leui concussam fundamentis saluis nonnihil subsidisse iudicant.

In-

Inprimis ædem sacram Dominicanorum accedes, in qua marmoreum eximij operis sepulchrum D. Dominici, eiusdem caput sacrum tholo precioso inclusum. In sacrario sanctiore, seruatur vna ex spinis aculeatæ coronæ, qua Christi Seruatoris nostri caput cinctum fuit. Item biblia vetustissima ab Esdra propheta in albo corio descripta. Diuersis in locis templi insignium Iurisperitorum & oratorum plurima monumenta exstant, aliorumque, qui ingenij virtute scriptisque suis famam immortalem nacti esse videntur. Insignes picturæ præterea, & artificiosæ Diuorum statuar, aliaque excellentium artificum opera, vt in templo, sic & in ipso monasterio spectantur, sed hinc insuper Bibliotheca, copiâ & varietate librorum omnis generis plena, paucis Europæ bibliothecis postponenda.

Perges ad alias ædes sacras, D. Stephani plurimis sanctorum reliquiis clarâ; D. Francisci, artificio constructam nobili: Item ad magnificum ac sumptuosum D. Perronij ex vario marmore sanum iuxta forum ac Palatium. Cui vicina est Academia schola publica, ædificium per amplum ante aliquot annos magnis impensis exstructum ex saxo quadrato, quod architectonica symmetria pulcherrimum est. Scalarum quibus ab ingressu primo scandunt ad interiora peristylia, quæ ambitu quadrato professionum vel artium diuersarum auditoria circumvestiunt, spaciosæ & commodæ, mira quadam elegantia detinent & afficiunt aduenas: nec minus peristylia, cum auditoriis concinnè pauimentata, portæ marmorum diuersorum pulchritudine conspicuæ; & cætera omnia, quæ palatia quæuis structuræ magnificentia & laxitate superare possunt.

Extra urbem in monte S. Michaëlis in silua nuncupatum

patum monasterium locupletissimum. visitur,
 nouis, & vetustis edificiis sumptuosissimū. cuius
 templum atque sacraria cuncta, marmorum no-
 bilium omnis generis columnis, trabibus atque
 calatura præclara renitent. Altaria reliquiis
 Diuū raris atque donariis preciosis augusta
 resplendent statuis, figuris, tabulisque pictis ar-
 tificio ad miraculum excellentibus. Sedilia &
 subsellia sacrificiū in lateribus templi dispo-
 sita, ex secamentis & scandulis variorum ligno-
 rum studiosè commissa, picturam quandam
 elegantissimam repræsentant: vti castella, tur-
 res, arbores, animalia, campi, montes, ac regio-
 num plagæ, nec non herbarum, ac florum mi-
 nutiæ suis coloribus vix penicillo possent à pe-
 rito pictore diligentius exprimi: oculos animos-
 que mirificè delectant monasterij ipsius sum-
 ptuosa & magnifica ædificia: In primis Biblio-
 theca librorum & tabularum omnis generis ple-
 na: nosomychus, quod *infirmarium*; & cænacu-
 lum commune, quod *refectorium* nunc appellant.
 Item conclauia & cetera omnia ad vnguem fa-
 cta, suisque suppellectilibus apparatus: vt præter-
 eam hypetras, hortos & pomaria excoltissima:
 nec non fontes & piscinas Apennini riuis
 lymphidissimis exundantes, & piscium saxati-
 lium copia scatentes. Hæc omnia visu pulcher-
 rima. Sed in primis iuuabit ex eo monasterio
 veluti è specula contemplari non solum vrbs
 situm, fora, templa, vias, turres, ac ædificia cæ-
 tera magna; verum etiam Gallia Cisalpina
 subiacentem amœnissimam planiciem summè
 laudatam à Polybio historiarum libro secun-
 do, extentam Δ literæ Græcæ forma, quemad-
 modum eam Polybius triangularem depingit.
 Ostendit etenim sese à sinistris Apenninus, oc-
 cidentem ac Sardoum mare versus excurrere.
 Hinc Alpium iuga niuosa nubium specie à cæ-
 lo de-

lo dependentia prospectantur, à fronte in septentrionem ac orientem: à dextris autem ad meridiem, nebulis obductum Adriaticum pelagus à longè videtur Alpes & Apenninum attingere, vbi Italiæ latitudinem à tergo hic oblique transcurrit Senogalliam & Anconam vsque. Hisce tribus limitibus decem milium (vt Polybius asserit) stadiorum conclusi Galliæ Cisalpinæ campi regis fluuiorum Eridani amniumque plurium ramis, atque mæandris intersecti & irrigati, mirificum ex alto præbent spectaculum; nam Ferrariam, Mantuam, Imolam, Mirandulam, aliasque circumiacentes vrbes celebres multas prospicere hinc licet, quibus subiecti campi, tanquam rosis aut floribus pulchris sparsim distinguuntur, & ornantur.

FERRARIA

Resplendet, Padi ad ripam ab Oriente & meridie posita, pulchris & egregiis ædificiis, peramplis, & apertis plateis: quarum præcipuas Leonellus Marchio primùm coctis lateribus strauit. Magna pollet nunc temporis nobilium familiarum opulentia, atque ciuium locupletum frequentia; nec non celebris est gymnasio litterario publico disciplinarum omnium, à Friderico I. Imperatore Bononiensium in contumeliam instituto. Quamuis igitur non fumosis aut cariosis Troianorum, Græcorum, aut Romanorum imaginibus superbiat (nondum enim mille sunt anni, quòd primùm cingi muro cœperit, Imperatoris Mauricij auspiciis ab eius exarcho Smaragdo, vt Blondus & Volaterranus asserunt) tanta tamen in hunc vsque diem incrementa, principum suorum cura sumpsit, tantisque ornamentis expolita est, vt inter principes Italiæ ciuitates meritò non
postre-

postremum locum obtineat. Creuit enim mirificè sub inclyta gente Marchionum Atestinorum, maximè Nicolao tertio, & Hercule primo, tam opibus, quàm publicis ædificiis; adeo vt de huius vrbis laudibus non fictè, non ineptè poëta egregius Iulius Cæsar cecinerit:

*Inclyta que patulo fruitur Ferraria calo,
Reginas rerum limine ditat aquas:
Aurea nobilitas, studiorum nobilis ocij
Ingenia, audaci pectore prompta manus,
Magnanimique duces, genus alto à sanguine
Diuum.*

Sed hæc de Ferraria satis, quando de hac alij multò plura facundè & curiosè scripserint. Nuper anno MD. IX. XCVIII. Clementis VIII. Pont. Max. opera, Sedi Apostolicæ ditio illa est restituta.

Carthusianorum celebre hîc est cœnobiũ in septis; quod quidem sumptuosissimũ ædificium ante annos plus centum struxit & dotauit Borfius Nicolai F. Atestinus Marchio, & Ferrariæ regulus, vbi & sepulturam sibi instituit.

Spectari in primis merentur Palatij insignia atque regalia ornamenta: item noui castelli structuræ magnificæ & sumptuosæ: Bibliothecæ nouæ præparamenta eximia: magna videlicet veterum manuscriptorum librorum copia, atque rarissimæ antiquitatum reliquiæ, nimirum statuæ marmoreæ artificij singularis, signa, tabulæ, sigilla ærea, ac marmorea; item nummorum antiquissimorum & elegantissimorum ex auro, argento, & ære omnis generis: item gemmarum cælatarum capsulæ plurimæ, quæ toto quatrinduo exactè perlustrari non possent. Multa ex his collegit ad ornatum bibliothecæ Pyrrhus Ligorius, architectus ingeniosissimus, & antiquitatum studiosissimus, peritissimusque

musque vir. Inter cetera instrumentum hinc est Langebardicis literis peregrinis exaratum, ex antiquissimo volumine papyraceo descriptum, venditionis fundi cuiusdam cum designatis mansoribus (vt instrumenti ipsius verbis vtar) eorumque peculio; sinibus, terminis, limitibusque suis omnibus; & cum omni generaliter iure, instructu, instrumentoque suo Macinius emptoribus per æs & libram factæ cum subscriptionibus testium. Ex quo iuris antiqui formulæ, & vetustæ Latinitatis phrasæ haud contemnendæ animaduerti poterant. E gemmarum atque nummorum argumentis quædam singularia, & epigrammata pauca è marmoreis æneisque tabellis excerpta, studiosorum antiquitatis in gratiam, hic adicere non pigebit. In ænea tabella, ab ara & signo Iouis detracta votum.

PRO. SALVTE

IMP. CAESARIS

M. AVRELI. SEVE

RI. ALEXANDRI

PII. FELICIS. AVG.

IOVI. OPTIMO. MAXIMO.

Hic Alexander, post Caracallam & Halagabalum pestiferos tyrannos, auctoritate senatus Imperator Cæsar adolescens appellatus est, ad remedium (vt Lampridius ait) humani generis. Qui cunctis hominibus ob virtutes amabilis fuit, ab aliis pius, ab omnibus cerè sanctus, & utilis reipublicæ iudicatus. Cuius Imperium tredecim annorum senatui bonisque ciuibus *ἀνεκγότων* fuit. Itaque non mirum quod vota pro eius salute plurima suscepta atque soluta sint. Severus tamen à militibus est nuncupatus, ob austeritatem disciplinæ insuetam eius sæculi moribus: quod priorum principum socordia & luxu, vigor & virtus militiæ veteris prorsus concidissent.

fent. quod in caussa, vti tandem prauorum con-
 iuratione fuerit occisus. In alia tabula mar-
 morea grandi, togatus senex sacrificat ad aram
 tripedem cum patera, stans ante simulachrum
 Spei; quam vt deam Romani coluere sacrificiis
 & templis, tam publicè quàm priuatim quisque
 domi: credentes eam cum Genio bono singulis
 in lucem editis hominibus adesse præsto, nec
 ab iisdem ante extremum vitæ diem discedere.
 Non malè igitur *Genialem Spem* vocarunt, cum
Genij indiuiduam comitem opinentur. Qua-
 propter non sine causa deam hanc senes etiam
 imprimis colebant: quia caducam & fragilem
 vitam spes sedulo sustentat, & fulcit. Hanc id-
 circo pulcherrimè Pindarus poëta *νεμεσιόφου*,
 id est, *senectutis nutricem* optimam appellauit, vt
 Plato de republica, & Iustinus martyr ac philo-
 sophus testantur. Simulacrum deę, vt in numif-
 matibus Imperatorum antiquis reperitur; sic in
 eodem marmore sculptum est virginis stolaræ
 forma; quæ sinistrae manus suspensæ digito-
 rum duorum extremis articulis stolæ suæ laci-
 niam progrediendo librat, & nonnihil attollit,
 dextra elata floris calyculum, tanquam fructus
 nascituri spem quandam ostendit. Quo gestu
 declarare videtur, ex paruis quibusque initiis
 spem nasci: sed meticolosè, & dubiè semper
 promoueri. Additur in tabula hæc obscura
 Epigraphe.

GEN. GENIALIS. SPEI. HELPIDIS.

Quam alibi ex instituto commodius expli-
 cabimus, vt & sequentis inscriptionis argu-
 menta, quam ex basi simulachri Bacchici ex-
 scripsimus.

LIBERO. AVG. SIGNVM

SILENI. ET SATYRI

M. VLPIVS. ONESIPHORVS. ET

APPVLEIA. D. D. MARCELLA.

Est

Est & iuuenis laurea coronati signum æneum pulcherrimum & vetustissimum: in cuius collo torques, in sinistro superiore brachio armillæ bullis dependentibus plenæ, rotundis alternatim, & humani cordis specie factis: diceres *Apol-
linis bullati* signum esse, qui & *Ἐλλανόροσ*, vel *Ἐλλαι* appellatus est propter oracula: & à *Ἐλλή* *bullam* dictam Festus auctor est; quæ à collo in pectore prætextatorum dependebat nobilium, auræa & humani cordis figura, teste Macrobio, ut ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent, & consilio uterentur. In scemore quidem signi sinistro antiquissimis characteribus insculpta est inscriptio Etrusca; quæ à paucis legi, à nemine ferè intelligi potest. Sunt epitaphia plurima, & quædam cum testamentis, ac donationibus sepulcorum, sed alterius (ut diximus) sunt instituti, hæc omnia latius recognoscere.

Perges amnis Padj ductu per viginti millia passuum ad fossam Rauennatem, quæ olim *Messanitia* Plinio teste dicta, angusto nunc alueo scaphis dumtaxat nauigabilis.

R A V E N N A

Est antiquitate magis quàm ædificiorum pulchritudine modò celebris, à Thessalis, uti Strabo memoriæ prodidit, primùm condita; sed postea ab Umbris atque Sabinis possessa, cum Tuscorum iniuriis vexati Græci, ultro his coloniam inhabitandam cessissent in Græciam redeuntibus. Umbros postea Galli Boij, Boios demum Romani expulerunt. In quorum ditione ac fœdere ad finem vsque, Imperio stante, permansit, donec ab Odouacre, & Herulis illæ prouinciæ subigerentur. Quem de bellatum Theodericus Ostrogothorum rex cepit, atque
Rauen-

Rauennam sibi sedem regni constituit. Tenueruntque deinceps illam Ostrogothi ultra annos LXX. donec à Narsete Iustiniani Imperatoris præfecto Italia pellerentur. Post Narsetem tenuerunt urbem Exarchi Imperatorum Byzantinorum per annos amplius CLXX. Quibus assidua cum Langobardis à Narsete in Italiam aduersus Romanum Imp. accitis bella fuerunt. Quorum potentia tandem intercidit Exarchatus, cum *Aistulphus* rex Rauennam bello cepisset. Verum is postea Francorum viribus ac *Pupini* regis ductu victus, urbe eadem, atque toto exarchatu Romano Pontifici, Ecclesiæque Apostolicæ cedere coactus fuit. Cuius successor *Desiderius*, post discessum *Pupini* ex Italia, patrum fide spreta, cum Exarchatum rursus occupasset; *Caruli Magni* atque Francorum armis is etiam victus & captus, Italiæ regnum simul cum Rauenna & Exarchatu, Langobardis ubique pulsus, amisit. Sic itaque hæc urbs fortunæ temporumque varietates, atque plures bellorum clades ab initio perpeffa fuit. Nec non patrum memoria à Gallis crudelissimè, sacris ædibus expilatis, direpta non solum; verum etiam intestinis factionum calamitatibus afflictæ iacuit. Eam verò *Strabo* tradit ætate sua in mediis paludibus positam, ædificiisque ligneis constructam totam fuisse; aquis ubique subtus intercurrentibus, ideoque pontibus ac lembis peragrari solere. Maris etiam auctibus cum inundaretur, hinc fluctuum, inde annuum concursu; nonnunquam ciues ac inquilinos in ædium altiora tabulata compelli, inferiora verò cœni, lutique sordibus elui aquarum aspergine. Atque ideo fieri perhibet, vt huic urbi, non secus ac *Alexandriæ* in *Aegypto*, summa in palustribus locis cæli fuerit salubritas. Nunc paludibus exiccatis, circumquaque patentes atque
fructi-

fructiferos habet campos, segetibus inprimis felices, hortis cultos, atque pascuis abundantes optimis. Diuum Augustum amplissimo portu, & altissima pharo *Rauennam* nobilitasse, Suetonius, Dio, Appianus Alexandrinus, & alij historici memoriae prodiderunt; vbi & classem ad tutelam superi vel *Adriatici* maris constituit: adiecitque in superiore portus ac faucium cornu è regione *Rauenna* castra hiberna classiariorum: quæ in oppidi formam ædificata, moenibusque munita, *Classis Rauennas* posteriore sæculo nuncupari cœpit. In medio portus vertice, versus mediterranea *Casaream* aliud oppidulum fuisse volunt, à Longino Exarcho deinde fossa valloque septum, vti Blondus auctor est. Itaque continuis ferè trium oppidorum ædificiis semicirculari forma portus *Rauennas* olim locupletissimè coronabatur. Nunc verò vix vlla visuntur portus aut ædificiorum veterum vestigia; præter quasdam ædes sacras, religiosorumque cœnobia: sed omnis illa plaga maris atque stagnorum inundationibus cœno & arenis op-pleta est. *Rauennam* portus, ac muris nouis muniisse Claudium Imperatorem, testatur titulus portæ marmoreæ, quam *Speciosam*, vel *Auream*, nunc vulgus ob architecturæ vel artificii pulchritudinem appellat, ab antiquo insculptus, qui talis est:

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAESAR. AVG.
GERMANICVS PONT. MAX. TR. POT. COS.
II. DES. III. IMP. III. P. P. DEDIT.
Eandem denique ad ampliata, murisque restauratam à *Placidia Galla*, *Arcadij* & *Honorij* Imp. sorore, eiusdemque filiis *Valentiniano* & *Tiberio*, Blondus asserit. Mox eam sibi in regiam occupans *Theodericus Ostrothorum* rex, exornatam variis ædificiis, spoliisque provinciarum ditatam, successoribus suis reliquit.

Ho.

Horum templa, palatia, & ædificia varia adhuc ibidem cernuntur.

Circa forum D. Mariæ in porticu per amplum cœnobium videbis, & Dantis Aldigerij Etrusci poëtæ nobilis sepulchrum marmoreum excitatum magnificentissimè à Bernardo Bembo Veneto Rauennatum quondam Prætore.

Sed in primis Archiepiscoporum sedem adibis, templum vr̄bis maximum ac sumptuosissimum, quatuor columnarū preciosissimi marmoris ordinibus suffultum; supra cuius altare summum visebatur ante annos circiter octuaginta, quatuor innixum pulcherrimis columnis marmoreis cælum argenteum triginta sex miliarium aureorum cum limbis fastigiorumque sigillis, atque parergis inauratis, & elegantissimis: quod sacrilegæ Ludouici XII. Gallorum regis cohortes simul cū vr̄be, sacris, profanisq; rebus omnibus nefandissimè, vt dixi, diriperunt: cuius noxæ non diu post pœnas atroces iusta numinis vindicta dedere, proelio vel ad internecionem cæsi, vel in Padi Ticinique gurgites detrusit ac suffocati. Ostenduntur sacræ Diuorum reliquæ, vestes & donaria preciosa. Itē in sacelli maioris hemispherica testudine, opere museiario Græcanico effigiatu primi illi duodecim sancti Antistites, qui columbæ candidæ supra caput apparentis indicio, Rauennates Archiepiscopi sunt electi. Perge hinc ad aureum cælum Theoderici regis Ostrogothorum, ab eo quondam splendidissimè ædificatum: quod D. Martino prius, nunc D. Apokinari sacratum est fanum, & grandium columnarum solidarum rari & exotici marmoris, quas Byzantio rex adferri curauerat, binis ordinibus, variisque aliis marmoribus nobilissimis ditissimè exornatur, quæ Roma, & ex aliis Italiæ locis transtulerat. Perillustra & alias ædes sacras: *Dni Vitalis rotundam,*

tandam ; cuius summa testudo & tholus aræ maioris columnis item marmoreis nobilissimè sustinetur. Quin tota fuit olim cum pavimento, ac parietibus tabulis marmoreis, opereque tessellato cum emblematis circumquaque vestita, atque incrustata, veluti ex reliquiis operum quæ adhuc supersunt, colligitur. Transi inde in vicinum Diuorum Genuasij atque Prothasij fanum, opulentissimè à Placidia G. lla constructum, & marmoribus nobilissimis excultum. In quo etiam Gallæ, duorumque eius filiorum sepulchra marmorea pulcherrimè exsculpta videntur. Item D. Iohannis Evangelistæ templum accede, ab eadem Placidia Honorij Arcadiique Imperatorum sorore structum: In cuius testudine Imperatorum imagines opere musciario tessellato effigiatæ sunt, qui de profapia conditricis fuere. Legitur elogium vetustum, memoriæ continens, quo tempore conditum sit templum; & quomodo ab ipso Diuo Evangelista Ioanne mirabiliter apparente consecratum fuerit. Hæc, atque similia plura templa, perlustra, & ingentis Palatij ruinas quod Theoderici Ostrothorum regis fuisse volunt.

Antiquitatum monumenta per urbem scrutari si libet, reperies *Herculis Horatij* vel (si mauis) *Astrologi* statuam marmoream non prius visam, in cratere fontis; selectamque epigrammatum, epitaphiorum ac inscriptionum antiquarum, quæ passim inveniuntur, siluam colliges, propriis etiam studiis profuturam; laboremque & tedium multiplici ac varia philologiæ veteris doctrina subinde leuaturam. Laudabis inprimis statuam illam *Herculis*, vt pulcherrimam; qui posita claua velut Atlas innixus genu sinistro, e terra semet erigens, ambobus lacertis, atque ceruice gestat horologium solare semitundum, & conuexum; in cuius concauitate per
gnomo-

gnomonis, seu umbilici solis umbram horæ diurnæ lineis distinctis demonstrabantur. Nec dissimilem vidisse me memini *Herculis* statuam Romæ in vinea Stephani Bubalij repertam; qui non horographium sciotericon, siue vas horoscopum ceruice, sed cæli sphaeram ingentem Zodiaci, atque fixarum stellarum imaginibus pulcherrimè sculptis exornatam gestabat. Atqui Diodorus Siculus auctor est, Hyperiona Solis & Lunæ, Astrorumque motus obseruasse primum, atque diem in horas ex umbræ solis dimensione diuisisse: ideoque Solis ac Lunæ parentem ipsum apud Atlantides creditum fuisse. Aegyptiorum quidem, Samothracum, aliorumque populorum vetusta religio fuit, vti crederetur Hercules Solis vis, potestas & varia virtus in inferiora mundi corpora: Hyperion, cæli aut ætheris. Quid enim aliud Hyperion, quam superior mundi plenitudo, perpetuūque motus? Quid Hercules, quam æris ac terræ gloria? si Græcorum nominum etymologiam, velut Macrobius & alij veteres, interpretemur. Magna porro inferioris mundi gloria & pulchritudo, Solis illuminatio: qui annuo circuitu per Zodiaci signa XII. totidem, vt de Hercule fingitur, obire certamina videtur, atque caloris sui radiis vitalibus generationē ac vitam corporibus infundere, corruptiones ac pestes dispellere putabatur. Hæc quidem meteora miris veterum philosophorum ac poëtarum fabulis inuoluta penitus perscrutari, alterius est loci, & nostri instituti hic non est. In præsentiarum declarasse satis erit, quàm non ineptè (cùm Hercules Solis in inferiora vis & effectus intelligatur esse) poëtarum, pictorum, sculptorumque ingenia & artes cum nobis repræsentent stelliferum, & horarium, id est, cælum gestantem, astra temperantem, atque diei stationes æquas partientem,

splen-

splendoreque solis indice docentem temporis articulos. Vnde & *Astrologum Herculem* appellaverunt veteres, variisque fabulis datus est locus: Quod Solis obscurationem praeviderit & praedixerit; cum se flammis esset iniecturus, ut *Sex. Pompeius Festus* auctor est: Quod poculo ingenti aureo à Sole donatus fuerit, quo tanquam nauigio Oceanum transmisit, *Geryonis boues* abacturus; ut *Pherecydes*, & *Panyasis Graeci* scriptores egregij, posteris tradidere: Quod caelum humeris sustentandum aliquandiu susceperit ab *Atlante Libyco*, vel, ut alij volunt, *Aegyptio*, ut eius auxilio aureis potiretur malis. Praetereo *Hesperidum hortos*, draconem perungilem *Atlantides nymphas*, & *Argo nauem* eiusdem ferè cum solis poculo argumenti, aliaque plura, quae ad caelestium terrestriumque rerum observationem, agriculturæ, maritimæque nauigationis inuentionem, & experimenta prima respiciunt; ingenioseque demonstrant, *Herculeum*, & heroicum, id est, recti cupidum, fortem, atque constantem animum caelestia terrestriaque omnia, superis fauentibus, felici indagine pertentasse; nec non artes, & cuncta vitæ humanæ necessaria commoda reperisse, atque in usum produxisse. Nam eximia quæque inuenta, publica que beneficia magna heroicæ virtutis, atque diuini prorsus sunt spiritus opera: cum horum sint vbique comites & assecclæ perennis honos, atque fama immortalis. Sed hæc latius differere, alterius, ut diximus, loci atque instituti est. Nos obiter hæc tantum statuae *Herculeæ* istius occasione voluimus attingere, uti cunctis manifestum fiat; quam pulchrè & iucundè adolescentum studia promoueri historiae veteris atque rerum antiquarum explicatione possunt; eorumque animi ad virtutis amorè, ad sublimes animos, generosaque studia inflammari.

D

Ad

Ad portum Cefenaticum visitur ædes rotunda D. Virginis Mariæ, quæ ante *Rauennam* est antiquissima & pulcherrima. Aedificium est forma rotundum ac eximium, opere reticulato, è spisso quadrati saxi muro, cuius interior circulus amplitudine per diametrum xxv. pedum est. Pavimentum ex varii coloris lapillis ingeniosè tessellatum bellis renet emblematis. Tectum totum ex vno solido saxo granoso, sed præduro forma hemisphærica concauo; in cuius umbilico medio foramen rotundum diem ac solis radios immittit. Miraculum apparet, atque hæsitant cuncti spectatores; & diuinare nequeunt, quam industria, quibusue instrumentis tanta saxi moles in ædificij illius culmen euehi potuerit. Cuius amplitudo rotunda per diametrum xxxv. plus minus pedum esse conicitur; considerato nimirum exteriori ædis circulo, atque murorum, quos tegit illa moles & crassitudine mensa cum cymatio, coronicibus, zophoris, atque epistyliis columnarum, quæ forinsecus ædem exornant. In fastigio tecti supra foramen in columellis steterat olim *Theoderici Ostrogothorum* regis somatotheca nobilis, ex lapide Numidico porphyreo leucoficta solida; longa pedes octonos, alta quaternos, cum operculo ex ære Corinthio inaurato, signis, parergis, & emblematis elaborato quam opulentissimè. Quod monumentum, vti plures scribunt, *Amalasiunta Ostrogothorum* regina patri posuerat: sed bello Gallico *Ludouici XII.* barbari milites prædæ spe sarcophagum illum tormentorum ictibus deiecèrunt, cuius adhuc reliquiæ quædam visuntur ibidem.

Perge ad Rubiconem, perduellione *C. Iulij Cæsaris* famosum: & cogita, vt ille fluuiolus, fiorente Imperio, præcipuam vrbis *Romæ* provinciam *Italiam* eo loci inter *Apenninum* & *Hadria-*

Hadriaticum mare determinari à Gallia Cisalpina prouincia: utque C. Cæsar, spreto maiorū legibus, quibus vetabatur omnis Imperator extra prouinciæ suæ limites iniussu Senatus populique Romani legiones ducere; per nefas bello petiturus patriam, exercitum eò traduxerit, & vanis ostenti Panici superstitionibus militem ad civile bellum impulerit, moxque urbem Romam, atque Italiam iufestis armis occuparit.

ARIMINVM.

Antiquitatū haud contemnenda est ibidem copia; cum antiquissima sit ciuitas, quam Augustus Cæsar & Imperatores Romani plures publicis ædificiis sumptuosis ac splendidis exornarunt, quemadmodum reliquæ adhuc demonstrant. Coloniam quidem Romanorum factam tradunt Lilius, Strabo, Velleius, & Eutropius simul cum *Beneuento* ante bellum Punicum primum, P. Sempronio Sopho, & Ap. Claudio cæci f. coss. anno post R. C. CDXXXV. Habitaque deinceps est ea Colonia velut propugnaculum aduersus Gallos in eo limite, quo etiam plerumque Romani duces, qui Galliam, aut vltiorem aliquam prouinciam sortiti fuerant, diem conueniendi ad signa militibus post delectum dicere, legionesque inde in prouinciam ducere solent, ut ex Liliana historia manifestum sit. Nominis etymon à Leone, vel Hercule, aut Marte qui deducere volunt, Anniana somnia sequuntur: mihi potior visa sententia, qua plures opinantur à flumine quo aluitur *Arimino* nomen traxisse, cuius Strabo & Plinius mentionem faciunt. Ab initio *Picentium* fuit, postea his deuictis, & ab Ap. Claudio triumphatis, cum ab Aesi ad Rubiconem protulissent

tulissent Imperii fines, vrbs *Vmbria* attribui ceepit. Quæ in planitie sita fœcundissima, ab ortu & occasu frumentarios habet campos; à meridie hortorum, oliuetorum, vinearumque plenos Apennini colles, à septentrione Hadriaticum mare. Quare rerum omnium ad vsum hominum abundans est. Aedificiis nouis est pulchra, & commoda. Inter quæ palatia sunt quædam sumptuosa maiori ex parte à Malatestis olim vrbs principibus condita. Item fons in foro marmoreo cratere, ac parergis omnibus ornatissimus, atque siphunculis pluribus dulces ac limpidas euomens aquas.

Spectabis castrum, curiam, theatri lateritij antiqui reliquias ingentes versus mare, pontem marmoreum ex quadratis saxis grandibus in *Arimo* flumine constructum ab Augusto, qui Flaminiam viam *Aemiliae*, vrbsque suburbio iungit. In longum ducentos pedes arcibus quinque innititur, in latum pedes quindecim habet. Ab utroque latere spondis marmoreis opere Dorico pulcherrimè laboratis munitus est, in quarum vna magnis literis insculpti leguntur tituli Imp. Cæs. Augusti, in altera è regione *Tiberij Cæsaris*; ex quibus colligimus anno post vrbs conditam DCCCLXXVIII. C. Calvisio Cn. Lentulo coss. opus hoc absolutum fuisse, quod Augusti auctoritate Flaminiam sumptuosissimè munitis inchoatum antè fuerat. Videbis & antiqui portus vestigia, qui modicus quidem nunc nauigiis aptus, & arenis oppletus sed quàm splendidus & amplus olim fuerit, cognosces per structuram magnificentissimi templi *D. Francisci*, quod ex marmoribus antiqui portus *Ariminensis* Sigismondus Malatesta eius vrbs princeps quondam extruxit.

Proficiscens *Pisanum* versus, in transitu cõspicies vetustissimum ac in primis elegantem arcum

cum marmoreum Augusto Cæsari in via pos-
 tum, in eius septimo consulatu, cum iam octa-
 uum designatus esset, quinque celeberrimis Ita-
 liæ viis, consilio senatus, populiq̃e Romani ex
 voluntate munitis; quemadmodum ex elogij
 fragmentis in arcu adhuc extantibus colligere
 licet. Atqui constat ex his postremâ non fuisse
Flaminiam, quam Augustus, teste Suetonio, sibi
 desumpsit ab urbe muniendam Arimino tenus:
 cum reliquas triumphalibus viris ex manubiali
 pecunia sternendas distribuisset. Ad huius be-
 neficij publici memoriam propagandam, plures
 etiam nummos antiquos cusos reperimus, cum
Augusti effigie & titulo ab vna parte: & ab altera
 cum arcu *dithyrao*, vel bifori, id est, duarum por-
 tarum in via super pilas fornicata posito, in cu-
 ius supremo fastigio *Victoria* quadrigam trium-
 phalem agitans expressa videtur: & causâ tantî
 honoris adscripta his paucis verbis: QVOD
 VIÆ. MUNITÆ. SINT. Cuius qui-
 dem arcus marmoribus prorsus omnibus spolia-
 ti reliquias magnas in eadem Flaminia via ad-
 huc extantes, Romam vsque pergens videbis.

P I S A V R V M

VRbem eiusq̃e arcem ad littus à Ioanne
 Sfortia principe conditam; munitiones ac
 propugnacula à Francisco Maria, & Guidebal-
 do constructa; nec nō villam extra muros sum-
 ptuosissimam, item ædes sacras, ac monasteria,
 aliaq̃e visu digna perlustrabis. Est etenim *Pi-
 saurum* ædificiis atque plateis perelegans, merci-
 moniis diues, emporiumq̃e Italiae celebre, ad
 cuius nundinas frequens mercatorum fit con-
 cursus ex variis prouinciis statis anni tempori-
 bus. Portus tamen vrbis illius, propter vada, &
 arenas, onusta & maiora nauigia non admittit:

vt ab agasonibus ac mulionibus, qui merces inuehant, magis quàm à nautis vrbs frequentetur. Colonia Romanorum simul cum Pollentia facta est anno post urbem cõditam DLXIX. P. Claudio Pulchro, L. Porcio Licino cõs. quadriennio post Bononiam deductam, vti Linius & Velleius Paterculus auctores sunt. Eandem paulò ante bellum Actiacum, cum eò M. Antonius III vir colonos rursus deduxisset, terræ hiatu absorptam periisse, Plutarchus in Antonij vita memoriæ prodidit.

Visa satis ciuitate, ad palatium Ducis ibis, vbi inter cetera Armamentarium videas, bellicorum instrumentorum armorumque elegantissimorum copia & varietate instructissimum.

Hinc rectà per *Fannum Fortune*, atque inde per littus Senogalliam proficiscere.

FANNVM FORTVNÆ

A Celebri quondam *Fortuna templo* nominatum oppidũ non ignobile est, in via Flaminia positum; in agro bono fertilique, oleo persuaui, frumento vinoque præstantissimo abundanti. Coloniam eò deductam ab Augusto colligunt plures, cum is, vt Suetonius scribit, duodeviginti Colonias deduxerit; & ab ipsius nomine hanc coloniam *Iuliam Fanestrem* appellatam antiquitus fuisse, Pomponius Mela, & plures antiquæ inscriptiones testentur, quæ ibidem repertæ sunt. Eandem ab Augusto cinctam muro, & à Constantini Magni filiis Constantio & Constante restauratam fuisse, demonstrant muri vetusti reliquiæ, & arcus marmoreus portæ, qua per Flaminiam Roma venientes intrant; pulcherrimè & magnificentissimè cum suis titulis elaboratus: qui integer ferè ad Pij secundi Pontificis Maximi tempora

ra permanferat. Tum bello contra *Fanenſes* tormentis ferè dirutus, cuius tamen effigies in proximo ſacello *Dini Miſhaëlis* ad rei memoriam inſculpta parieti eſt, impenſa publica Fanenſium. Apparent item in oppido marmora cum titulis vetuſta ædis *Fortuna*, aliorumque publicorum ædificiorum veſtigia multa: quamuis Gothicis variisſque cladibus aliis ſæpius deſtructum fuerit.

Flaminia relicta, cum *Metaurum* tranſieris, oſtenduntur à dextris non multis paraſangis inde ſita in eo tractu loca, cruentis præliis inſignia, & magnorum Ducum victoriis celebra: ubi *M. Linius Salinator*, & *C. Claudius Nero* Conſules *Aſdrubalem* *Pœnum* *Annibalis* fratrem acie victum occiderunt, ad *Metauri* ripas. Quæ clades *Annibalem*, viſo fratris capite, de fortuna *Carthaginis* deſperare coëgit. Item ulterius, quibus in campis *Totyla* Gothorum rex cruento prælio ſit ſuperatus à *Narſete* eunucho, *Juſtiniani* Imperatoris legato: cuius iſta præclara victoria iugum Gothicum ab *Italiae* ceruicibus ſublatum fuit, cum *Totyla* grauer ſaucius è prælio in *Apennini* iuga fugiens, nõ procul à *Tiberinis* fontibus ad capras, velut à *Procopio* lib. III. *hæſtorie* Gothorum narratur, vita deceſſiſſet.

S E N O G A L L I A

FSt oppidum celebre & peruetuſtũ, *Sena* prius à conditoribus Gallis *Senonibus*; dein ad differentiam alterius eiufdem nominis, quæ in *Etruria* eſt, *Sena Gallia*, nuncupata, cum adhuc *Aeſis* fluvius *Italiam* à *Gallia* *Ciſalpina* diſcerneret. Hinc *P. Dolabella* conſule *Senonibus* ad interneccionem extinctis, eorumque agris occupatis, Romanorum eſt Colonia facta ſi-

mul cum Castro & Hadria : quo ferè tempore, inclusis Vmbris, Italiæ limes ab Aesi ad Rubiconem vsque productus est. Marcum Liuum Salinatorem consulem cum exercitu aduersus Asdrubalem Italiæ ingruentem *senæ* confedis- se, & quingentos inde fermè passus hostem ab- fuisse constat, cum C. Nero collega maximis itineribus profectus è Lucanis cum expedito sex milium peditum, & mille equitum exercitu nocte veniret illi auxilio: Tunc iunctis viribus altero mox die fugam ultra Metaurum molien- tem Asdrubalem cum toto exercitu trucidarunt, vt antè diximus, & Titus Liuius pulcherrimè libri xxvii. sine narrat.

ANCON.

Est *Ancon* vt antiquitate, sic & opibus, pul- chritudine, atque emporio, propter portus commoditatè, celeberrimo, famosa & insignis, ideoque Græcorum, Illyricorum, ac Panno- num, in toto totius Europæ gentium mercatura continua frequentatur. De eius origine con- sentiunt auctores vetusti ac fide digni Strabo, Plinius, atque Solinus, *Græcam urbem* esse, eam- que Syracusios ob Dionysij Siculi tyrannidem profugos condidisse. Falluntur, qui *Dores eius conditores* arbitrantur fuisse, Iuuenalis Poëtæ vericulo decepti, quod *Doricam* appellet *Ancon*, ludens in rhombum ingentem Demitiani Cæ- saris, satyra quarta :

*Incidit Hadriaci spatium admirabile rhombi
Ante domum Veneris, quam Dorica sustinet
Ancon.*

Non animaduertentes venustè poëtam vna illa voce primam vrbs originem, atque simul vetustam ciuium linguam denotare, qua Syra-
cusij

cusij conditores, vt & Siculi ferè omnes, antiquitus vsi sunt: quemadmodum Theocriti, Moschi, Epicharmi, Syracusanorum poëtarum non solum scripta testantur, sed & antiqui Sicularum nummi plurimi adhuc extantes *Doricam* eam fuisse. Colonia Romanorum quando facta fuerit, non planè liquet. Verisimile est, post Tarentinum bellum circa annum vrbs *CDXXCV.* deuictis à P. Sempronio consule Picentibus, & Italiae finibus ad Aesim amnem usque prolati, *Anconem* in limitibus colonos fuisse deductos. Constat quidem ex Plinio *Coloniam Sicularum* primùm fuisse, qui libro III. cap. XII. in Piceno *Numanam* à Siculis conditam scribit, & ab iisdem *Coloniam Ancona*, appositam promontorio *Cumero* in ipso, flectentis se oræ cubito. Hinc *Ancon* Græca voce dicta fuit, quòd & vrbs, & promontorium forma *exhibiti* se incuruent, & portus stationem tutam faciant. Agrum verò postea *Anconitanum* per Romanos limitibus *Gracchanis* per centurias in iugeribus assignatum colonis fuisse, variorum auctorum veterum liber *de limitibus* memoriae prodidit. Itaque sub Imperio Romanorum hanc vrbs ob portus oportunitatem semper admodum floruisse, auctores multi demonstrant. Cuius quidem portus *Traiani Aug.* impensis magnificentissimè restaurati ingentes & præclaræ adhuc extant reliquiæ.

Spectabis itaque vrbs ædificiis nitidam, & opulentam mercatura, & negotiantum inquilinorum frequentia copiosam. Quæ opposita promontorio *Cumero*, mari atque opportunissimo portu à Septentrione clauditur, portis, propugnaculis, atque muris vndique munitissima, summorum Pontificum industria. Portus quidem ille capacissimus cum natura, ac promontorij situ, tum opere atque arte veterum clausus

D 5

atque

atque adeò tutus est. vt inter primos atque pulcherrimos orbis terrarum adhuc celebretur: quamuis horum atque superiorum temporum supina negligentia, turpique auaritia quibusdam in locis oppleatur. Extant adhuc magna ex parte marmorea septa, quibus vndique vestitus fuit. Item suis interstitiis columnæ, ad quas naues alligabantur; gradus itē peramplicius, per quos ad aquas descenditur, nec non onera ac merces extrahi è nauibus euehique in terram solent. Habuisse spaciosas porticus multis columnis innixas, cognoscimus ex nummis antiquis, in honorem *Traiani* excusis, in quibus portus eiusdem forma effigiata visitur, & qualis olim fuerit, cum *Neptuni* signo arundine coronati in vndis ante fauces decumbentis iuxta delphinum cum nauis gubernaculo in dextra. Apparent catenæ duplices, quibus fauces occludebantur, & in ipso portu quinqueremis prætoria, celoces, triremes, phaseli, aliæque naues multæ. In eius medio inter porticus noscitur arcus ille sublimis, quadrigis & trophæis in fastigio onustus; à senatu populoque Romano in eius beneficij memoriam *Traiano* ibidem erectus, & adhuc temporis extans: qui licet quadrigis, trophæis, imaginibus, signis, litterisque æneis inauratis, omnibusque suis ornamentis sit spoliatus (quemadmodum ex vestigiis, in quibus ænea signa, literæ, parerga, aliaque sigilla marmoreo operi suis locis plumbo ferroque infixæ fuere, colligimus) non minus tamen, quasi nudæ *Veneris* simulachrum quoddam eximium spectantium oculos in admirationem rapit, atque detinet. Dum scilicet accuratè considerant eius molis artificium, pulchritudinem ac iustam symmetriam partium. Quandoquidem numeris omnibus absolutissimum corpus illud marmoreum paucis immanium lapidum
CORIIS,

coriis, id est, ordinibus in altum æqua crassitudine euehitur: atque tam frontis, quam laterum undique scenographiam perfectissimam venusta cum quadam eurythmia repræsentat. Idque in primis eximium videtur, architectique summam peritiam atque securitatem ostendat; quod arcus ipsius partes, & ornamentorum membra quæque; nimirum stylobatæ, atque spiræ columnarum; item capitulorum abaci, plinthe, echini, flores, ac teniæ; nec non fastigij & apsidū proiecturæ, fasciæ, coronæ, zophori, triglyphi, cymatia, simæ; sic & titulorum tabulæ, & quidquid est appendicum, quibus arcus honorarius similis exornari solet, non foris adiuncta; sed ex vastis marmorum quadris, è quibus totum opus constat, sint simul exsculpta, & artificice manu ad amissim expolita, coagmentataque tam concinnè; ut inter quadrorum commissuras ne cultelli mucronem quis inserere possit, & ex vno Parisi montis saxo totus arcus excisus à longè videatur. Elogium, quod detractis æreis inauratis literis in arcus fronte supra apsidem extat, causam declarat, cur eo loci Traiano Aug. eiusdemque coniugi Plotinae Aug. & sorori Marciana iam tum inter Diuas relatæ in honorem exstructus fuerit. Nec ingratum fore studiosis autumo, id ipsum hîc subtexere exscriptum correctius, quam à quibusdam aliis scriptoribus publicatum fuit.

IMP. CAESARI. DIVI NERVAE. F. NERVAE.
 TRAIANO. OPTIMO. AVG. GERMANIC.
 DACICO. PONT. MAX. TR. POT. XVIII. IMP. IX.
 COS. VI. P. P. PROVIDENTISSIMO. PRINCIPI
 SENATVS. P. Q. R. QVOD. ACCESSVM
 ITALIAE. HOC. ET IAM ADDITO. EX. PECVNIA. SVA
 PORTV. TVTIOREM. NAVIGANTIBVS. REDDIDERIT.

In latere dextro.

PLOTINAE AVG.
 CONIUGI AVG.

In latere sinistro.

DEVAE MARCIANAE
 SORORI. AVG.

Perge

Perge ad arcem Anconitanam, & ad portas, ac propugnacula noua videnda, quibus aduersus piratarum Turcarum impetus ac insidias vrbs illa munita pridem fuit: primum Clementis VII. dein Paulli III. atque successorum Pontificum auspiciis, atque maximis impensis.

Non detractabis scandere *Cumerum* promontorium; *montem Anconitanum* appellat Plinius; & rebus ibi videndis horas aliquot impendere. Visita cathedrale Diui *Cynaei* fanum antiquum, marmoribus raris, atque structura sumptuosa per amplum, & eximium; in cuius templi sacrariis quamplurimæ Diuorum reliquiæ, ac donaria preciosa, pietatis ergo conseruantur. Non procul inde in promontorio *Veneris adem* fuisse ex Iuuenalis poetæ citatis antè versibus palàm fit, cuius nullæ nunc visuntur reliquiæ. Ex alto ibidem volupe fit contemplari spaciola maris æquora, vrbs atque portus curuaturam ac situm; per continentem Apennini iuga, cui promontorium hoc ita cohæret, vt nonnulli eum illic finiri memoriæ prodiderint. Ramum quidem Apennini esse, credi facilius potest, qui hinc ad Garganum per oram Hadriatici maris, atque inde in meridiem ad Leucopetram Bruttiorum promontorium perpetuis iugis in Epiroticū mare procurrat, ac veluti spina dorsi totius Italiæ cōtinentē roborat ac firmat. Monstrantur hinc vicinæ ciuitates, atque circumiacentia castella & oppida: sub promontorio ad littus Sirolum, nobili nunc etiam *vino* celebre, quod etiam à Plinio *Anconitanum* vocatur, & inter generosa numeratur. Inter Apennini montes Urbini & Auximi, aliorum oppidorum situs declarantur. *Cingulum T. Labieni* ad Musonis fluentia in colle positum; qui C. Cæsaris procos. legatus in Gallis, longo bello tantum sibi corraferat ex prædis diuitiarum, vt oppidum hoc priuata

privata impensa condiderit; cuius oppidi imaginem nummis argenteis expressam cum eius titulo non semel vidimus. Inuidiosas eius opes taxant Cicero & Valerius Max. Silius, & Dio Nicæus, aliique.

ÆDES LAVRETANA.

Hinc per xv. miliaria Lauretum vsque proficiscere, vbi inclytum religione *sanum Diuæ Mariæ Deiparæ virginis* visitur, peregrinatorum concursu ab vniuersis Christiani orbis regionibus cō confluentium mirificè frequentatum pietatis & votorum causa. Silua olim laurea in colle ad Musionis amnem inter Ricinetum & mare, à qua *Laureti* nomen: in eodemque colle, sunt qui opinentur, Cupram Tuscorum oppidum cum antiquissimo *Iunonis Cupræ* delubro fuisse. Nunc vicus, vel potius oppidulum, muro, fossis, & turribus cinctum, atque propulsatoriis armis instructum abundè, ne piratis, ac Turcis, impioque militi, vt antea, ad direptionem pateat: Vtique tuto, commodeque nunc habitetur, & aduenas hospites lautè mundeque in diuersoriis excipiat, & tractet.

Templum ipsum ex quadrato saxo, sumptu atque magnificentia sublime & per amplum est: in cuius medio sacrosanctum illud *Diuæ virginis* conclaue per summam religionem ab aduenis aditur, conclusum sacello marmoreo quadrato, sculpturis artificiosissimis extrinsecus elaborato; tam laxè tamen, vt nouum hoc opus veteres & venerandos illos sacri conclauis muros nusquam contingat. Atqui opinione prorsus receptum, & re ipsa constare tradunt; diuini numinis hoc fieri nutu, vt parietes illi, intra quos nata educataque fuit celorum regina semper virgo Maria, & intra quos, archangelo Gabriele nunciante,
 ipsa

ipfa Deum ac hominem concepit, operarias hominum manus non admittant, renouari, ac ornamentis vllis vestiri nolint. Nec ambigunt piorum animi, quin diuinitus id ipsum conclaue per angelos eò translatum è Palæstina fuerit; cum propter grauissima scriptorum hac de re testimonia, tum miraculorum crebritate percussi, quibus locus iste iam à tot sæculis inauguratur, & illustratur indies. Obstinata & saxea corda possent mollire primo ingressu, & ad venerationem loci impellere, tot insignia miraculorum documenta, atque donaria votiuæ per templi parietes, columnas, fornices, atque tholos circumquaque suspensa; veluti statuæ, signa, imagines, arma, exuuiæ, vestes, aliaque instrumenta infinita, simul cum tabulis pictis, scriptisque: quibus singulis luce clarius ostenditur, & memoriæ mandatur; quam pro salute humani generis inexplicabilia suæ potentiæ signa palam Deus Opt. Max. ostēdat, qui suo nutu cuncta regit: & vt in locis sibi piè dedicatis facile prosperet atque perficiat bonæ voluntatis conatus; gloria & maiestate domum suam adimplens, in qua nomen & cor eius (vt Solomoni regi est oraculo pollicitus) cunctis diebus permanet: quo in preces implorantium eius auxilium cum auctario præsertim intercessionis gratæ Diuæ virginis, matris suæ, aliorumque coheredum cælestium (quorum hinc imitatores esse debemus) oculis apertis, & arrectis auribus attendat. Iam verò quam obnixè succurrat in rebus desperatis; cum ibi, tum vbiq; terrarum multa miraculorum milia documento sunt: quæ tanquam in speculo nobis etiam repræsentant, quam non repudiat aduocatos nostros; & quam temerarium sit, eius exquirere consilia in eligendis sui cultus locis.

Per templuâ, tragica, multipliciaque humanarum

narum calamitatum pegmata tāquam in theatro quodam perlustrabis. in quibus tamen semper benignus ille Deus *Δὸς μεγάλης ἐπιφάνειας* felicem cuicumque tragœdiæ catastrophē impōsuerat. Verūm quis varios rerum casus memorando describet diluuiā, tempestates, naufragia, fulmina, terremotus, ruinas, præcipitia, lapsus, ossifragia, morbos, cædes, latrocinia, siccitas, carceres, laqueos, furcas, & infinitos ærumnarum crateres, quos nobis in hac lacrymarum valle nouerca fortuna propinat? sed ut poëtæ verbis hoc concludam:

*Non mihi si lingua centum sint, oraq; centum,
Ferreā vox, omnes scelerum comprehendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem:*

Quis non solum apud iāferos summum numen sua iustitia noxas vindicat: sed quibus etiam hîc nos delirantes sua clementia in ordinem redigit, cælo nos referuare cupiens. Deus etenim nobis fortunæ calicem miscet ad salutem.

Ostenduntur singulatim preciosa & rara principum atque magnatum donaria; quæ religionis, ac voti causa *Diva virgini matri* in sacrosancto illo delubro dedicata fuere. Item in sacrocrario vestes ac vasa sanctiora ex auro & argento, gemmis, & vnionibus onusta.

Nec votiuæ tabulæ prætereundæ, quibus etiam laudes *Deiparæ Virginis Lauretanæ* à præclarissimis ingeniis decantatæ continentur, inter quas *M. Ant. Mureti* non vulgaris est.

M. ANT.

M. ANT. MURETI
 AD BEATISS. VIRGINEM
 DEI MATREM, QUAE IN AEDĒ
 Lauretana religiosissimè colitur.

Vnde mihi insolitus praecordia concutit horror,
 Et perfusa metu trepidat, volut icla, Deo
 mens?

Fallor an hoc facit ipse locus, stimulosq; paventi
 Subiicit, atque animum praesentia numinis urgeti
 O calo dilecta domus, postesq; beati,
 Quos ego iam pridem tota mihi mente cupitos,
 Nunc primum, veteris voti reus, advena viso:
 Saluete, adspectiq; mihi feliciter este.

Vosne per aetheras Iudaea à finibus oras
 Aligerum, mandante Deo, vexere manipuli
 Hic Virgo genitura Deum, genitricis ab aluo
 Prodiit, & blandis mulsit vagitibus auras?
 Hic quoque Virginei servata laude pudoris
 Sancta salutifero tumuerunt viscera foetus?
 Ille opifex cunctorum, illa aeterno unica proles
 Aequa patri, ille homin i primaeva ab origine lapsus
 Spem calo vitamq; ferens, hac lusit in aula
 Parvulus, & sancta blanda obtulit oscula matri.

Quanam igitur regum sedes, qua templa per
 orbem,

Huic se ausint conferre loco? ter & amplius omni
 Ante alias felix Piceni littoris ora:

Cui Solymos spectare domi, cui munere diuūm
 Fas calcare domi est pedibus vestigia Christi.
 En ego iam supplex procumbā atque oscula figam
 Parietibus sanctis, spargamq; hoc pulvere crines.

Aspice me superis è sedibus, aspice, Virgo
 Prostrā-

Prostratum, atque imo gemitus ex corde cientem,
 Et pectus tundentem, & fletibus ora rigantem:
 Neu, quamquam culpis adopertum turpibus, arce
 Adspectu me Diva tuo, si pectore toto
 Te veneror, si te, dubiis in rebus, ad unam
 Confugio, teq; auxiliū sanctissima posco.

Poenitet ex animo vitā me Diva prioris,
 Poenitet & meritas horret mens conscia poenas.
 Quod nisi tu casto pendentem ex ubere natum
 Concilias, placasq; mihi, quō tendere cursum,
 Quōne malis fessam tentabo advertere puppim?

At tu, namq; soles, placida dignare querelas
 Aure meas, & ades lapsis mitissima rebus.

Certe equidem tota pendentē ade tabellas
 Aspicio, qua te miseris praesto esse loquuntur.
 Hic te animo spectans, torrentem viscera febrem
 Depulit; ille hyadas tristes hadumq; cadentem
 Spectavit tutus, vertentibus aequora ventis,
 Et duce te patrias enavit saluus ad oras.
 Criminis ille reus falsi, sub iudice duro,
 Dum mortem exspectat tenebroso carcere clausus,
 Munere Diva tuo detecta fraude, renisit
 Vxorem, & natos, exoptatumq; parentem.

O ego nunc morbis multo gravioribus ager
 Naufragiumq; timans longè exitiosius illo,
 Et iam pridem animum peccati compede victus,
 Si possim morbis liber, unclisq; solutus,
 Fluctibus & ventis laceram subducere puppim?
 Quas tibi letus agam grates, dum vita manebit?
 Te, cum luce nova sparget sol aureus orbem,
 Te recinam, quoties abscondet opaca polum nox:
 Et tua praecipuo venerabor numina cultu.

Exstat & votum Virgini matri Lauretanæ,
 V. C. Lævini Torrentij Episc. Antverp.

C E L E.

CELEBRITAS ET MAIESTAS

AEDIS LAURETANAE.

*Ex Horatij Tursellini, Societ. IESV
libris quinque.*

NVllum omnino tempus anni, nullus mensis, dies nullus abit, quin sanctissimæ Virginis cella à plurimis aduenis celebretur. Nec Picentium, Italorumq̄ propria hæc laus pietatis, sed communis Transalpinis, Transmarinisq̄, maximè verò Illyricis, Francis, Belgisq̄. Nec desiderantur Hispani, Lusitani, Poloni, atque Germani. Duo tamen sunt anni tempora, populorum gentiumq̄ omnium frequentia, ac celebritate præcipua, Ver, & Autumnus, quorum alteri dies concepto inibi Deo facer, alteri natalis Deip. Virginis initium facit celebritatis. Vtraque autem celebritas trimestris est, quo temporis spacio maximis populorum concursibus Aedes Lauretana celebratur penè quotidie. Namque agri Piceni nulla vrbs, oppidum, pagus, vicus est, quin quotannis cæternatim, populatimq̄; Lauretanam virginem interuisat. Quorum exemplum finitimos circa populos Samnitium, Umbriæ, Flaminia, Aemilia, cæteræq̄ Italia ad similem pietatis laudem inuitat. Veniendi fermè ratio talis. Præeunt sodalitates suis quæque insignibus, vexillisq̄ distinctæ. Plerique enim præter Christi crucifixi effigiem, Deiparæ aliorumq̄ Diuorum imagines pulcherrimè pictas præferunt. Agmina claudunt Sodalitatum moderatores, Sacerdotesq̄ cum sua cuiusque agminis symphonia. Sequuntur dona, argenteæ coronæ, calices,

calices, cerei nummis obfiti, preciosæ vestes, urbium, oppidorumue argentea simulachra, votivæ tabellæ, diuinorum beneficiorum B. Maria deprecante partorum indices. Interponuntur sæpè Angelorum, sæpè sacrorum vatium Sibyllarumq; de B. Virgine vaticinantium, aliæque personæ habitu vestis insignes. Sæpe etiam excipit incondita, & promiscua cuiusque populi turba. In itinere carmina Deo, Dei parenti, diuisque per intervalla inuicem canunt. Obuias vrbes cum transeunt, eas ad Lauretanæ virginis religionem, cultumque exemplis pietatis accendunt. Simulac verò Aedes Lauretana in conspectum se dedit (ea quia in edito colle sita est, procul conspicitur) ex templo vniuersi prosternunt corpora: & obortis præ gaudio lacrymis, Deiparam consalutant. Inde in ordines abeunt, instructisque agminibus procedentes canunt litanias, hymnosque. Nec desunt, qui exutis properè vestibus, paratos ad id saccos induant, comitesque subsequantur nuda sibi terga cedentes. Ad Laureti portam peregrinis Sodalitatibus Lauretani Sacerdotes hinc teati procedunt obuiam: easq; in templū deducunt cum egregia symphonia, festoque campanarum, ac tubarum sono. Vbi ad ædis vestibulum ventum est, aduenæ denuò prostratis corporibus, impensè salutant virginem, tanto utique animi ardore, sensuque; ut cæteri, qui adsunt, illorum vocibus emolliti collacrymare cogantur. Posteaquàm ad collucentem facibus, lychnisque Deiparæ cellam peruentum est, diuæque effigiem intueri, contemplarique cœperunt; incredibile dictu est, quæ voces, qui gemitus, quæ lacrymæ, quæ suspiria passim exaudiantur. Deum præsentem adesse facile sentias. Plerique porrò diuino simul horrore, gaudioque perfusi, adeò sacris illis parietibus ad-

hæref-

hærescunt, vt inde auelli abstrahique vix queant. Dumque aram Apostolorum, sacrum armarium, obstructam ianuam, ipsumque caminum venerabundi contemplantur: dum meditantium animis B. Virgo in iis locis aliquid agens occurrit, nullum intuendi finem, nullum osculandi modum facerent, nisi plurimorum item petentium, ardor obstaret. Finitimorum populorum ferme hæc est ratio. At exterarum gentium peregrini alij aut pedibus, equis alij, aut vehiculis gregatim confluunt, plerique peregrinorum habitu, ac notis insignes. Verum in dispari habitu aduenarum eminent Aedis Lauretanæ cultus idem. Omnium ferè hoc commune est, vt delictis expiati cælesti mensa reficiantur: plerique autem B. Virginis aram iactata pecunia, & preciosis cumulent donis. Quamquam dona insigniora sacelli custodibus tradi solent, vt in codicem referantur, quò eorum, & simul donantium extet memoria ad posterum. Aram Apostolorum, & scilicet Deiparæ effigiem, pro varietate temporum, magnifica semper adornat vestis, incredibilisque cultu gemmarum, aliorumque donorum. Sacellum ipsum candidis semper cereis, lychnisque argenteis plurimis collucet: assiduis propè symphonicorum, musicorumque organorum personat cantibus: & quod caput est, præsentis Dei numine semper affluit, quod in intrâtes redundat aduenas: sic prorsus, vt pios insolito quodam gaudio, improbos horrore perfundat, ægris remedio, mœstis solatio, torpentibus incitamento, præsidio periclitantibus, perditis sit saluti. Porro præcipua Lauretani sacelli frequentia est circa ferias Paschatis, Pentecostes, & Natalem Virginis diem. Nam præter alios innumerabiles qui pedibus, equis, quadrigis sub Pascha Lauretum petunt, plurimi ex Lõgobardis,

diæ, Venetiæ, Dalmatiæque oppidis gregatim nauigijs Anconam delati, ad Lauretanam eodem ferme pedibus pergunt. Hi ferè postridie Paschatis, quo die in Sacro Euâgelium de peregrinis Eminaunten peitentibus recitatur, peregrinorum habitum sumunt: & post faustam Aristitum suorum precationem, cum Sacerdotibus innocentia custodibus pariter se dant in viam. Quorum quidem tanta est multitudo, vt duodena millia faciliè excedant. Inde excipiunt finitimorum pagorum, oppidorum, vrbiumque concursus incredibiles, ac subinde agmina plurima, ac maxima scenifecarum, messorumque. Cæterum natalis dies B. Mariæ longè maxima aduenarum frequentia est insignis, toto penè Piceno (vt de cæteris regionibus taceam) Lauretum conflente. Satis constat illo biduo supra cc hominum millia Lauretanam ædem nuper accessisse. Itaque necessitas Custodes sacrosancti sacelli cogit interiori eius parti cancellos per id tempus extrinsecus circumdare; vt in expedito sit, admittere, quos velint, aut excludere, turbasque vitare. Omnibus porro anni temporibus militum cohortes, ac turmae equitum proficiscentes ad bellum diuertere solent Lauretum, vbi ritè expiati, ludicris certaminibus militari morè celebrant virginem. Atque hæc incredibilis aduenarum frequentia vias Lauretum ferentes frequentissimas diuersoriis fecit. Itaque hospitiorum opportunitas, commoditasque viarum pedestrem quoque peregrinationem, quamuis delicatis ac debilibus, haud sanè difficilem præbent. Ad hæc itinerum celebritas tanta est, vt per ea tempora passim occurrant varij peregrinorum greges, ingès vel incitamentum pietatis, vel leuamentum laboris. Ergo ipse M. Antonius Columna (vt de alijs taceam) vir & opibus & bellicis rebus
incli-

inclytus votiuam peregrinationem Laureta-
 nam exsequi fustinuit pedibus. Omnino ve-
 Lauretum tandem ad conspectum Deiparæ
 ventum est, superfundēte se piis mentibus Deo,
 tantam omnes hauriunt cælestis lætitiæ volu-
 ptatem, vt maximum quamuis laboriosæ pere-
 grinationis fructum se cepisse fateantur. Hic
 ego quid memorem, quàm multi faciāt B. Vir-
 gini vota? quàm multi reddant? quot è flagi-
 tiorum emergant cœno? quot inexplicabilibus
 incestarum illecebrarum vinculis animum ex-
 soluant? quot veteres immicitias, & inuetera-
 ta odia deponant? quot homines desperatæ sa-
 lutis, qui fœdus pepigerant cum inferno, ex in-
 ferorum faucibus crepti reuiuiscant? Nam
 quanto corporibus animi præstant, tanto plura,
 ac maiora in animis, quàm in corporibus homi-
 num curandis existunt Virginis Lauretanæ mi-
 racula. Vt hæc & alia, quæ attigimus, explica-
 re velle oratione, hominis sit diuinam poten-
 tiam (quæ Laureti vel maxime se ostendit)
 humana imbecillitate metientis. Itaque satis
 duco succumbere oneri, quàm enarranda susci-
 pere ea, quæ vtrique pertractando detererem.
 Hoc vnum liquidò affirmare possum, Laureta-
 nam celebritatem, maiestatemque tantam esse,
 quantam qui oculis non subiecerint, haudqua-
 quam concipere animis possint; vt si deinde
 cum narratis audita conferas, famam reipsa
 minorem inuenias. Adeò vna in terris Laure-
 rana res non fidem solùm, sed famam quoque
 ipsam, quæ cuncta in maius celebrare solet,
 incredibili maiestate, ac fastigio vincit.

PRAECIPVVS LOCVS,
SITVSQVE ADMIRABILIS

Aedis Laeretana.

Ceterum è Galilæa migrâsin Dalmatiam, Cindeque in Picenum in syluam, hinc in collem duorum inuicem dissidentium fratrum, in illis locis sedem sibi Deipara virgo elegerat, ad diuersandum magis, quam ad habitandum, minimè scilicet diurnam. Quippe cum eodem loco, vbi nunc est, ab initio sedem animo destinasset stabilem, & (nisi incolarum, accolarumue aliquod delictum obstet) vt speramus æternam. Neque enim ambigi fas est, quin Dei mater, & Dalmatarum in Illyrico indigentiam, & immanitatē latronum in sylua, & in communi duorum fratrum colle fraternas odia, vt providere à principio, sic vitare potuerit. Nimirum illa istarum rerum satis gnara, ex quo primùm tēpore Nazaretho Domus excessit, relicto natali solo, hunc sibi locum elegit, vbi stabilem ac perennem figeret sedem. Verum enim uerò opus fuit ad fidem tam insolito, inauditoque antea miraculo affirmadam, eiusdem miraculi frequentatio: vt rem per se incredibilem crebra intra paucos annos mutatio incredibilem faceret. Qui enim ambigerent deinde mortales, an domus illa ex Galilæa esset aduecta, cum eandem illi ipsi audissent suo æuo, ex Illyrico in Picenum migrasse, qui vidissent in ipso Piceno intra spacium vix mille passuum, anno nondum circumacto, ter mutasse sedem locumque? Incidit quippè tertia hæc, & postrema migratio in annum à Christo nato M. CC. XC. V. qui aduentum sacre Domus in Italiam est consequutus. Operæ autem pretium est

est de admirabili eius situ cognoscere. Situs enim ipse sacrosanctam illam sedem non humana, sed diuina prorsus arte, manuque locatam facile declarat. Sita igitur est, si qua usquam, ad quatuor cæli mundi que regiones, ex Mathematicorum disciplina. Neque id solum, sed ex veteri etiam sanctorum Patrum instituto, qui aras sacrarum ædium ad solis spectare ortum iubebant. Namque anterior paries, vt fenestra visitur Angeli ingressu (vt ferunt) nobilis, ad occidentem solem vergit: posterior, vbi ara est ante B. Mariæ simulacrum posita, verum ferme orientem spectat, adeo quidem directo, vt per vtramque æquinoctiū, decem cititer dierum spacio, sol oriens posteriorem, occidens anteriorem aspiciat partem. Itaque per eam sub occasum sol, quam dixi, fenestram ingressus ad B. Virginem velut vespertinus saluator accedit, quando matutinus esse nequit obiectu parietis exclusus. Id adeo etiam post sacram domum templo inclusam obseruatum ferunt, priusquam aduersa templo facies Pontificiæ domus obiceretur ab occasu. Ceterum non dubito quin eius ianua (perfecto deinde opere) patefacta, illud idem solis Deiparam à templi aditu, per sacelli fenestram quodam modo salutantis, sit præbitura spectaculum. Sinister porro sanctissimi sacelli paries ad septentrionem vergit, dexter ad meridiem. Ac proinde Pontificalium tectorum porticus sane magna ad meridiem versa (B. enim Virgo suæ cellæ situ situm Pontificiarum ædium velut præscripsit architecto) quotidie cum aduersum recta excipit solem, meridiem haud dubium indicat. Hunc autem tam admirabilem sanctissimi sacelli situm non casu occupatum, sed diuino quæsitum consilio, vel illud argumento est, quod in ipsa quoque sylua, eundem planè

planè situm à B. Virgine optatum (vt egomet intentius obseruauit) vestigia, quæ extare diximus, satis ostendunt. Idem fortasse in colle fratrum accidit : nam ex obscuris vestigijs indicari non potest. Fortassis idem quoque in Dalmatica sede vsu venit : nihil enim comperti habemus. Sanè res ipsa consentanea est. Sacrosanctam quippè domum duo præcipua mysteria, ortus B. Virginis, & æterni verbi conceptus insignem fecere : quorum ille ferè in autumnale, hic in vernum incidit æquinoctium. Igitur hand immetitò eam sol per vtrumque æquinoctium lustrat, sic prorsus vt vel illorum mysteriorum memor, & sub ortum & ante occasum Deiparam Virginem penè ambitiosè adire, & quodammodo salutare videatur.

BAPTISTAE MANTVANI
TESTIMONIUM.

Baptista igitur Mantuanus Theologus idem, Bac Poëta egregius initio suæ historiæ, egregium Aedi Lauretanæ tribuit testimonium, quod ab re non erit nostræ historiæ intexere. *Cum nuper, inquit, venissem ad sacratissimam Virginis Mariae sanctum domicilium, vidiissemq; qualia, & quanta Deus ostendit in eo loco miracula, & sua virtutis, atque clementia signa manifestissima; me subito horror inuasi, & visus sum audire vocem Domini loquentis ad Moysen. Non appropinques huc, solue calciamentum de pedibus tuis, locus enim in quo stas, terra sancta est.* Inde præfatus legisse se in templo Lauretano tabulam parietis affixam, situ & carie corrosam, in qua vnde, & quonam pacto locus ille tantam sibi vendicasset auctoritatem, conscripta erat historia, hæc inquam, præfatus adiecit:

E He-

Historia igitur in tabella continebatur eiusmodi; templū B. Dei Genitricis Lauretana quondā ipsius Virginis cubiculū fuit, in quo nata, nutrita, ab Angelo Gabriele salutata, & Spiritu sancto fuit obumbrata. Cætera inde persequitur, quæ à Preposito Teremano memoriæ prodita, & in Lauretana æde proposita diximus: ut ex Teremani tabula esse deprōpta satis appareat. Ad extremum augustissimæ huius Domus laudationem ingressus, eam non modò terrestri paradiso, vbi Eua ex Adæ latere efficta est; Monti Sinæ, vbi lex data; templo Salomonis præcipua numinis præsentia inclyto; Bethleemio antro, quæ cunabula fuerunt Saluatoris; Tabori monti, vbi Christus clarissima luce circumfusus apparuit cum Mose, & Helia colloquens; Monti Oliuarum, vnde Christus triumphans ascendit in cælum; verum etiam augustissimo Christi sepulchro, quo nihil in terris sanctius habetur, longè multumque anteponit: præcipuè quòd hinc Deus humanitate indutus fundamenta iecerit salutis humanæ. Cuius laudationis illa est insignis sanè, ac frugifera clausula, *Sed quid plura de Domus huius ineffabili dignitate cōmemorare pergō? libet mihi Iacob Patriarchæ sermone concludere: Terribilis est locus iste, non est hic aliud, nisi domus Dei, & porta cali.* Ergo à Mantuano viro celeberrimo prodita literis est Lauretana historia, quæ ad eum diem sermonibus tantum vsurpabatur. Ex eo tempore vulgari cœpta, magno, vel Lauretanæ religionis incremento, vel mortalium bono. Namque ea, quam dico, historia breui volumine circumlata, cum auidè ac passim lectitaretur, plurimorum animos ad Lauretanam ædem visendam colendamque pellexit.

Et in Agelariorum carmine Antonium Principem

cipem virum præter Piceni oram nauigantem
sic gubernator nauis affatur:

————— quod cornu Picentia contra
*Littora delubrum est illud venerabile magna
Matris, ab Assyriis quod Dij super aquora quon-
dam*

Huc manibus vexere suis. Et paulò post.

Laureta delubra vocant: neu crede superbam

Hanc adem venisse fretis: superaddidit ista

Templa sacerdotum Princeps ingentia Paulus.

Innocentio quoque VIII. Pontifice, qui se
ipse donis Virginem coluerat, Carmelitanorum
curæ Lauretana domus mandatur; quòd ean-
dem priusquam Galilæa discederet, curæ sibi
olim fuisse affirmarent: quo tempore Bapt.
Mantuanus Vicarius Carmelitarum Gene-
ralis Lauretanæ domus historiam à se conscri-
ptam Robureo Card. ordinis patrono anno
M. CCCC. LXXXIIX. inscripsit.

Societatis verò presbyteri acciti Lauretum, vt
domum pietate, audiendisque variarum lin-
guarum nationumque cõfessionibus augerent,
iussu Pontificis Iulij III. qui eis domicilium
ædificauit in edita parte, cum Canonicis: sug-
gerente Alberto Carpenfi Card. qui Lauretanæ
sedis patronus erat; anno huius sæculi L I V.
Misit verò P. Ignatius Loiola Societatis auctor
viros aliquot egregios, officiorumque, quos Ca-
sus conscientiz vulgò nominant, bene peritos:
vt refert Pet. Ribadeneira vitæ eius lib. IV. cap.
X. & Horatius Tursellinus lib. I I I. historiz
Lauretanz, cap. XII.

LEANDRI ALBERTI DE
EADĒM AĒDE TESTIMONIUM.

REcanatum inter, & mare Adriaticum, non longè à Mufione fluuio cernitur in colle templum S. Mariæ Lauretanæ toto terrarum orbe celeberrimum, quod simul cum oppido validis est munitum mœnibus. Hic multi sunt incolæ excipientes hospitaliter peregrinos, qui ex omnibus Europæ partibus, eò votorum soluendorum gratia confluunt, cum omnibus anni temporibus; tum maximè Vere, & Autumno. Equidem de tanto templo dicturus, vnde ordiar nescio. Obuersatur quippe animo, hinc summa loci religio, illinc eximia templi opulentia. Enimuero me vires deficiunt conantem dicere de sanctissimo illo, religiosissimoque cubiculo, vbi nata, vbi educata est cæli Regina semper Virgo, ac Dei parens Maria, eademque miserorum mortalium apud filium suum Patrona. Vbi Archangelus Gabrielis nuncio Dei Mater effecta, appellataque est, vbi humanam Deus naturam induit, vt nos ex faucibus inferni draconis eriperet, cælestisque regni aditum per tot sæcula, Parentum humani generis vitio, clausum aperiret. Itaque vt dixi, vnde talis loci descriptionem ordiar, ignoro. Cæterum vt piis pariter, curiosisque lectoribus satisfaciam, pauca dicam. Principio igitur dubitandum non est, quin hoc illud ipsum sit cubiculum, vbi cæli regina edita in lucem est. Nam præter certissima litterarum monumenta, quæ Deip. Virginis cubiculum ab Angelis huc translatum esse fidem faciunt, nemo est tam ferus ac ferreus, nemo tot, tantisque flagitiis, ac sceleribus coopertus, qui non in ipso sacrae domus ingressu, præsentis numinis cælestis reli-

religione perfusus molliri suum sentiat pectus, adeo vt venerabundus B. Mariæ impleret auxilium, ac per eam à Christo suppliciter oret suorum veniam delictorum. Et sanè ad ipsum humanos animos diuina vis videtur impellere. Adhæc accedunt prodigia, ac miracula ibi diuinitus edita, beneficiaque tributa iis, qui ad Dei parentem supplices confugerunt. Id adeo non solum litterarum monumenta testantur, sed etiam aurea, argentea, cærea simulachra, votiuæ quoque tabellæ, quæ per multas ætates, ac sæcula congesta visuntur. Longus sim, si velim numerado percensere diuina prodigia, ac dona inibi impartita mortalibus. Quæ quidem tot tantaque sunt, vt incredibilia videri possint iis, qui non facile inducuntur, vt credant, maternas à Deo preces audiri.

Nec verò hac magnificentius à Leandro dicta, quam verius.

R E C I N E T V M.

Proscisceris hinc *Recinetum* emporium recens ex vetustæ vrbis *Heluie* reliquiis excitatum, ex cuius interitu ac ruinis etiam *Maceratam* exurrexisse volunt. Cuius vrbis ab *Heluio Pertinace* Aug. perampliter olim restitutæ lateritium amphitheatrum ingens in ripa fluminis *Potentis*, aliaque ædificiorum magnorum vestigia in itinere per agros monstrantur. Inde per *Tolentinates* atq; *Camertes* in *Vmbriam*, biduiq; itinere per *Vmbrorum* agros *Fulginiunt* pergitur, ex *Fori Flaminij* vicini ruinis, vt quidam autumant, extructâ à *Fulginiatibus*, ex agro *Tudertino* sedè eò trāsferentibus, cum *Flaminij Fori* *Langebardi* deleuissent. Nunc oppidum, mercatura diues, nundinis valde frequentatur.

E via *Flaminia* per cultissimos *Vmbriæ* cam-

pos & colles ducta, contemplari vtriusque iuat lætissimos fructibus omnigenis agros, vine-
tis, hortis, & oliuetis, amygdalētisque nitentes,
quos Propertius Umber, Virgilius veteresque
poëtæ plures, in cælum laudibus vehunt. Vide-
tur à dextris *Meuania*, Propertij patria, taurife-
ris (vt Lucanus ait) se ibidem campis explicans.
A sinistris autem è *Trebulanis* collibus, in quibus
olim veteres oliuiferæque *Mutisca*, vt Virgilij lo-
cum declarat Seruius, *Clitumnus* erumpens lim-
pidissimo, copiosissimoque fonte, qui *Meua-*
nia campos irrigaturus, altero mox stadio flu-
minis, ac dei nomen assumpserat. Cuius etiam
nunc opinantur ædem sacram olim fuisse, quæ
in propinquo visitur marmorea & antiquissi-
ma, nec non more Corinthio pulcherrimè con-
structa. Quales Vitruuius de sacrarum ædium
œconomia scribens, *Fontibus, & Nymphis*, æquæ ac
Veneri, Floræ, & Proserpina constituendas esse do-
cet: vt aptas habere videantur cum diis suis
proprietas, iustusque decor accedat: si pro-
pter teneritatem graciliora & florida foliisque
& volutis ornata fiant. In eum modum & istius
ædes scænographia à fronte, & à postica, late-
ribusque huic argumento colūnarum tympani,
lacunaris, ac trabeationis parergis, ac omnibus
ornamentis ad vnguem correspondet; vt *Clit-*
umno vicino sacratam fuisse, non malè fiat veri-
simile: in quibus acanthorum folia, flores,
& helices, striarum vadæ, triglyphorum guttu-
la, victimarum in metopis crania bubula bac-
cis & corallis implexa, lances foliis ac rosis ve-
stitæ, nec non eucarpi florum, pomorum ac fru-
ctuum omnifario luxu perplexi graphicoteram
reddunt in aspectu delectationem; atque flu-
miorum fontiumque vim, efficaciamque diuinam
insinuant in terræ germinibus promouendis:
In qua re Clitumni natura singularis est, vt

non videatur miraculis carere. Obseruarunt enim veteres, eundem vicinos campos lætitia pabuli vsqueadeo fecundare, vti bouum prægrandium armenta proferant, & pascant; & aqua Clitumni pota boues candidos reddit, Plinio, Lucano, Seruio Maronis commentatore, & aliis multis idipsum testantibus. Ex his quidem armentis postea Romanus Vmbriæ victor eximios quosque tauros, candidos reseruare, & ad triumphalia sacrificia saginare solet, velut victimas opimas, & ob faustum candoris omen in victoria lætissimas. Hos inauratis cornibus diademate & vittis redimitos ducebant in Capitolium triumphantes imperatores, & vndis ex eodem amne sumptis perfusos, Ioui & diis immolabant. Has igitur ob causas Clitumnus pro deo cultus ab Vmbriis fuit, cui non solum ædes, sed & lucos sacrasse vetustatem, ipse Propertius indicat, dum ita canit:

Qua formosa suo Clitumnus flumina luco

Integit; & nivos abluit vnda boues.

Sed quam pulchrè poëtarum princeps Virgilius, Georgicorum libro secundo in Italiæ laudes effusus, hos ritus attingat, ne pigeat intelligere:

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus

Victima, sæpè tuo perfusi flumine sacro,

Romanos ad templa deùm duxere triumphos.

Rursù vt Silius Italicus in Punicis vnico versus:

Et lauit ingentem perfusum flumine sacro

Clitumnus taurum.

S P O L E T I V M

Eodem die ante noctem, si voles, Spoletinum peruenies, urbem splendidam, & copia rerum inprimis abundantem; quæ Langebardonum

rum principum sedes diu fuit, *Ducatus Umbria* titulo insignis. Atqui multis antè ætatibus fuerat illustris, & firma *colonia Latina* velut Cicero in *Balbiana* testatur: quam *Umbris* deuictis populus Rom. deduxit triennio post *Brundisium*, sicut ex *Paterculo* & *Liuiio* colligimus, *C. Claudio Centhone*, *Marco Sempronio Tuditano* *coff.* Quæ post *cladem ad Trasimenum* acceptam, *Annibalem* victorem, vt *Liuius* memorat, ausa repellere, eundem docuit ex vnius *coloniæ* viribus conuicere, quanta moles *Romanæ* urbis esset: quum plurimis suorum amisissis, inde signa vertere, moxque in *Picentinarum* fines traducere exercitum cogeretur. Floruisse admodum stante *Romano* imperio, vetera ædificia, & antiquitates adhuc residuæ demonstrant, quas diligenter perlustra. Amplissimum *Theoderici Gothorum* regis prætorium, ab ipsis tamen *Gothis* post cum regia destructum; sed à *Narsete Iustiniani Imp.* legato restauratum. Item theatri fundamenta, *Concordia* fanum, formas extra urbem sublimes ac solidas aquæductuum, ex *Apennini* costis partim excisas, partim opere lateritio ex ima valle fornicibus in altum subductas. Atque in primis suspicias licet maioris basilicæ pontificalis ardua tecta, marmoreosque parietes, arcem in amphitheatro constructam, pontemque lapideum, qui magno ingenio factus, pilis grandibus *XXIII.* sustinetur, & urbis editiorem partem arci, vel amphitheatro in alio colle posito coniungit.

INTERAMNA

Sequenti die per vallem angustiarum altissimis clausam montibus per saxa & rupes *Apennini* proficiscere *Interamnæ*, sic appellatam

tam à veteribus, quod inter ramos *Naris* fluminis velut *duos inter amnes* posita sit. Olim structuris & amplitudine maiorem urbem fuisse, quam nunc est, veterum ædificiorum ruinæ, quæ in vicinio circumquaque visuntur, docent: & decreuisse non parum intestinis odiis, atque civium discordiis, maiorum memoria recomperum est. *Municipium* vetus Romani populi fuisse, plures antiquæ marmorum inscriptiones demonstrant, sed quando ius municipij vel civitatis Romanæ Interamnatibus indultum fuerit, non prorsus liquet. Animadvertit Pighius ex antiqua tabula marmorea magna, quæ ibidem iuxta summum templum parieti inserta est, conditam Interamnam fuisse annis *DCCIIII.* ante *Cn. Domitium Ahenobarbum* & *M. Camillum Scribonianum* consules, qui fuere post Romam conditam anno *DCXXXIII.* quo *Interamne* *Saluti Libertati*que, ac *Genio* municipij sacra publicè facta sunt, *Tiberij Cæsaris* in adulationem, propter sublatum *Seianum*, ut ex eiusdem tabulæ elogio colligere est, & in suis *S. P. Q. R.* Annalibus idè Pighius latius exponit. Roma igitur annis octuaginta dūtaxat iuniorum esse, & sub *Numa* rege cōditam cōstat: sed devictis *Vmbris*, *Spoletium*q; deducta colonia, ius municipij Interamnam primū adeptam fuisse, verisimile est. Falluntur igitur *Leander*, aliique, ut *Rob. Titius*, quem refellit *Iuo Villomarus* *Animaduerforū* lib. *XIII.* qui coloniam esse Romanorum autumant; ignari & alteram eiusdem nominis ad *Lirim* in *Latio* fuisse, quam *Coloniā Romanorum* scribit libro *X.* *Liuius* deductam esse, cum *Cassino*, *M. Valerio*, *P. Decio Mure* col. anno urbis *CDXL.* Sed apertiùs ipse postea dicit ad differentiam huius municipij Interamnæ *L. Posthumio* & *M. Atilio* consulibus *Samnites Interamnam colo-*

*viam Romanam, qua via Latina est, occupare conatos esse: quam veteres inscriptiones Coloniam Interamnā Lirinā videntur appellare, ad differentiam municipij Interamna Nahartis, ut nominant urbem Umbriæ, de qua iam verba facimus. Verum dumtaxat hæc admonéo, ne lector in eos auctores licet doctos incidens, simili errore capiatur. Interamnatum Nahartium ager, ut antiquius, ita & nunc propter situm & aquarum dulcium abundantiam summè fecundus est; nimirum in descensu Appennini, meridiem & inferum mare versus eius positi colles & campi (quos *infernates* idcirco Vitruuius appellat) perpetuis fontium ac fluminum riuis irrigui, ad solis radios apricando, procreátorum omnium fructuum oportunam facultatem habent. Nec mentiri Plinium re ipsa compertum est, scænicia quotannis tria vel quatuor admittere Interamnata prata, nec nõ postea in pabulo non minus emolumenti dare: quod quidem incredibile nostratibus videbitur, sed productæ in conspectum vastæ magnitudinis rapæ xxx. librarum amplius pōdo, quarum septenas iusto pondere a sinum onerare posse affirmant, fidem facient: nec non Plinius quadraginta librarum se vidisse scribit libro xviii. Naturalis historiæ.*

NARNIA

PER Narniam via Flaminia Oriculum proficiscere. Narnia in aspero difficili que monte & magna ex parte abrupto posita est, cuius imas radices abruptosq; scopulos Nar fluius magno cum fragore lauat, à quo Narniam appellatam Liuius, & Stephanus Grammaticus in vibium lexico testantur. Eius situm ita Martialis poëta depingit libro vii. Epigrammatum:

*Narnia sulphureo quam gurgite candidus amnis
Circum ancipiti vix adenda iugo.*

Nequi-

Nequinum prius nominatam fuisse, incolasq; *Nequines* cum à Romanis subiugarentur, idem *Liuius* affirmat. Infami scilicet nomine ob inertiam & prauos oppidanorum mores, ut voluit quidam, vel à loci iniquitate, de qua locuti sumus. Aspernati tamen postea nomen Romanorum coloni, cum eò deducerentur aduersus *Vmbros*, & *Narnienses* à *Nare* flumine, ut diximus, appellari maluerunt. *Samnitibus* tum *Nequines* confederatos fuisse, triumpho *Capitolini* demonstrant, cum quibus victi triumphatiquè fuere per *M. Fulvium Pætinum* consullem anno vrbis *CDLIV.* quo tempore & colonia eò deducta est. Nunc oppidum oblongum ædificiis satis elegans est, rerum copia lautum ob agri vicini fertilitatem: licet aliquando bellorum calamitatibus inuolutum clades ingentes patrum memoria acceperit. Prætergressis oppidum apparent à dextris supra *Narem* admirandi ac longè conspicui pontis fornices ac minæ ingentes: qui duos præaltos & abruptos montes subterlabente flumine solebat coniungere, ut æquali via transitus ab oppido *Narnia* pateret in montem aduersum. Ex manubiis *Sicambri* cis constructum sub *Augusto* quidam autumant, & *Procopius* *Augustum* eius auctorem memorat, haud vnquam pontis arcus celsiores à se visos scribens. Quæ adhuc eius reliquæ supersunt ex lapide quadrato prægrandi, pilis vastissimis sublimes arcus impositi, me hercle, demonstrat florentis imperii maximum & insani sumptus opus hoc fuisse. Nec de alio ponte loqui *Martiale* puto epigrammate iam antè citato ad *Narniam*.

*Sed iam parce mihi, nec abutere Narnia Quinto,
Perpetuo liceat sic tibi ponte frui.*

Per viæ *Flaminie* vetusta monumenta, &
Oericulani municipij ruinas maximas perges ad
Tibis.

Tiberim. In transitu quidem videbis ædificiorum publicorum reliquias ingentes: templa videlicet, thermas, aquæductus, & aquarum castella subterranea: item porticus, theatrum, & amphitheatrum: quæ mole sua testantur amplitudinem & magnificentiam summam eius municipij, cum florente adhuc imperio staret & vigeret. Falluntur qui nobis *Italiam* describere, & eo loci nescio quam *Ocream* Sabinorum volunt fuisse, vel *Interocream*, olim inter Cutilias & Phalacrinem in agro Reatino positam via Salaria, ut ex *Itinerario Romano* colligimus. Ceterum Ocriculi municipij ruinas illas esse, testantur aperte statuarum antiquæ inscriptiones duæ, patri atque filia, propter thermas priuato sumptu ibidem extructas, ac reipublicæ donatas, publicè locatarum. Quas inscriptiones studiosorum in gratiam hîc subiicere visum est. Altera quidem in marmorea tabula legitur, quæ in oppido prope templum in plateis parieti inserta est, nec procul inde visuntur ipsa statuarum fragmenta patris ac filia. Altera basis est quadrata, foris ad viam posita, in qua filia statua erecta fuerat. Tituli quidem sunt isti:

L. IVLIO. L. F. PAL
IVLIANO

IIII. VIR. AED

IIII. VIR. I. D

IIII. VIR. QVINQ

QVINQ. II. DEST

PATRONO

MUNICIPII

PLEBS. OB. MERITA

L. D. D. D.

IVLIAE. LVCILIAE

L. IVLI. IVLIANI. FIL

PATRONI. MUNICIPI

CVIVS. PATER

THERMAS. OCRICVLA

NIS. A. SOLO. EXTRVCTAS

SVA. PECVNIA. DONA

VIT

DEC. AVG. PLEBS

L. D. D. D.

Tiberim postea traicies pontonibus ad Augusti pontem lapideum, cuius prægrâdes ruinae prolapsæ nunc fluminis alueû obstipant & onerant: atque inde ad Soractis montis radicem perges, vesperi in oppidulo Ariniانو pernoctabis.